

Η Ευρωπαϊκή κλιματική
διακυβέρνηση πριν και
μετά τη Συμφωνία των
Παρισίων

Δανάη Κωσταντινίδου

Ερευνητικά Κείμενα ΕΕΕΠ No. 5/2017

Ιανουάριος 2017

**Εργαστήριο Ευρωπαϊκής
Ενοποίησης και Πολιτικής**

Αιόλου 42-44, 105 60 Αθήνα

Η Ευρωπαϊκή κλιματική διακυβέρνηση πριν και μετά τη Συμφωνία των Παρισίων

Δανάη Κωνσταντινίδου

Ερευνητικά Κείμενα ΕΕΕΠ Νο 5/2017

Η παρούσα μελέτη είναι η διπλωματική εργασία της Δανάης Κωνσταντινίδου που εκπονήθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 2015-2016 στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές» του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την επίβλεψη της αναπληρώτριας καθηγήτριας Εμμανουέλας Δούση.

Copyright © 2017
Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής

Αιόλου 42-44, 105 60 Αθήνα
Τηλ: 210 368 8945, 210 368 8963
e-mail: info-eeep@pspa.uoa.gr

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), η οποία παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς έχει αναπτύξει μια ιδιαίτερα προηγμένη πολιτική για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Η ΕΕ χρησιμοποιώντας το Πρωτόκολλο του Κιότο ως βάση, ανέπτυξε την πολιτική της για την κλιματική αλλαγή. Επομένως, σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση αφενός της ίδιας της ευρωπαϊκής πολιτικής για την κλιματική αλλαγή και, αφετέρου, του ρόλου της ΕΕ στις διεθνείς διαπραγματεύσεις, καθώς προσπαθεί να «εξαγάγει» την πολιτική της, ενισχύοντας την ιδιότητά της ως κανονιστική δύναμη.

Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής, εστιάζοντας στην πολιτική για την κλιματική αλλαγή. Επίσης, εξετάζεται τόσο το Πρωτόκολλο του Κιότο όσο και ο ρόλος της ΕΕ κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Στη συνέχεια, αποτιμάται η ευρωπαϊκή πολιτική για την κλιματική αλλαγή μετά τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου του Κιότο και την εφαρμογή του. Έπειτα, εξετάζεται η στάση της ΕΕ στις διαπραγματεύσεις για τη μετά-Κιότο εποχή. Πιο συγκεκριμένα, αναλύεται η θέση και ο ρόλος της ΕΕ κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Παρίσι. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η τελική συμφωνία, σε μια προσπάθεια αξιολόγησης του διαπραγματευτικού αποτελέσματος, βάσει των προσδοκιών της ΕΕ. Η εργασία ολοκληρώνεται με συμπερασματικές σκέψεις, όπου εκτός από τα κύρια σημεία της μελέτης, παρουσιάζονται ορισμένες τελικές παρατηρήσεις για την επίδραση της Συμφωνίας των Παρισίων στη γενικότερη φιλοσοφία του διεθνούς νομικού πλαισίου για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής.

Λέξεις-κλειδιά

Κλιματική αλλαγή, Ευρωπαϊκή Ένωση, Πρωτόκολλο του Κιότο, Συμφωνία των Παρισίων

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα της διπλωματικής μου εργασίας, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εμμανουέλα Δούση, για την πολύτιμη βοήθεια, τη συνεχή καθοδήγησή της και τις ευκαιρίες που μου έδωσε κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Επίσης, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στη Δρ. Λυδία Αβράμη τόσο για τις πολύτιμες συμβουλές όσο και για την εμπιστοσύνη που μου δείχνει.

Παράλληλα, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τον αγαπημένο μου φίλο Γιώργο Δικαίο, για τις υποδείξεις του, τις εύστοχες παρατηρήσεις του και γενικότερα για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια αυτού του μεταπτυχιακού. Τον ευχαριστώ όχι μόνο για την έμπρακτη υποστήριξή του αλλά

και γιατί πίστεψε σε μένα και με στήριξε με την επίμονη παρότρυνση και ενθάρρυνσή του. Επιπλέον, οφείλω θερμές ευχαριστίες στον συμφοιτητή μου Όθωνα Καμινιάρη για τις πολύωρες συζητήσεις μας και την επικοινωνιακή ανταλλαγή απόψεων.

Ολοκληρώνοντας, δεν θα μπορούσα να παραβλέψω φυσικά τους γονείς μου, Σταύρο και Νανά, τις αδερφές μου, Ελευθερία και Κατερίνα και τους δικούς μου ανθρώπους, Άλεξ και Γεωργιάνα, οι οποίοι με την αγάπη τους, την υπομονή τους και τη διαρκή υποστήριξή τους συνέβαλαν, ο καθένας με τον δικό του τρόπο, στην προσπάθεια αυτή.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες.....	6
Εισαγωγή.....	7
1. Η Ευρωπαϊκή πολιτική για την κλιματική αλλαγή.....	10
1.1. Από την περιβαλλοντική πολιτική στην πολιτική για την κλιματική αλλαγή	10
1.2. Το Πρωτόκολλο του Κιότο και ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Οι διαπραγματεύσεις.....	15
1.3. Η εφαρμογή του Πρωτοκόλλου του Κιότο στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	19
2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Συμφωνία των Παρισίων.....	25
2.1. Η μετά-Κιότο εποχή: ο δρόμος προς το Παρίσι	25
2.2. Οι διαπραγματεύσεις στη Διάσκεψη των Παρισίων	28
2.3. Η τελική συμφωνία και οι προοπτικές εφαρμογής της.....	32
Συμπερασματικές σκέψεις.....	35
Βιβλιογραφία.....	37

Συντομογραφίες

CoP	Conference of the Parties
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change (Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή)
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕΟΠ	Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
Πρωτόκολλο του Κιότο	Πρωτόκολλο του Κιότο στη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή
ΣΕΔΕ	Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπής

Εισαγωγή

Η διεθνής πολιτική κοινότητα κατάφερε το 1992 να ορίσει την κλιματική αλλαγή, με έναν κοινά αποδεκτό ορισμό: «η αλλαγή του κλίματος αποδίδεται άμεσα ή έμμεσα στην ανθρώπινη δραστηριότητα, μεταβάλλει τη σύνθεση της ατμόσφαιρας του πλανήτη και προστίθεται στις φυσικές κλιματικές διακυμάνσεις που παρατηρούνται κατά τη διάρκεια συγκρίσιμων χρονικών περιόδων».¹ Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής είναι πλέον ορατές: η θερμοκρασία και η στάθμη της επιφάνειας των ωκεανών συνεχίζουν να αυξάνονται και, ταυτόχρονα, τα καιρικά φαινόμενα έχουν μεγαλύτερη ένταση με καταστροφικές συνέπειες.² Μάλιστα, σημειώνεται ότι το 2015 ήταν το έτος με την υψηλότερη μέση παγκόσμια θερμοκρασία σε περίοδο 136 ετών για τα οποία υπάρχουν λεπτομερείς καταγραφές.³

Καθίσταται, λοιπόν, εμφανές ότι η κλιματική αλλαγή είναι ένα διεθνές πρόβλημα που αποτελεί απειλή για το περιβάλλον στο σύνολό του. Ως εκ τούτου, για την αποτελεσματική αντιμετώπισή του, απαιτείται η συνεργασία των κρατών σε οικουμενικό επίπεδο. Όμως, η αντιμετώπιση του προβλήματος είναι ιδιαίτερα περίπλοκη, κυρίως επειδή εμπλέκονται ευαίσθητα ζητήματα εθνικής κυριαρχίας (τα οποία τα κράτη παραδοσιακά δύσκολα διαπραγματεύονται) και, δεδομένων των διαφορετικών απόψεων και προτεραιοτήτων των κρατών, είναι εξαιρετικά δύσκολο να βρεθεί μια κοινά αποδεκτή λύση. Πιο συγκεκριμένα, η μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου⁴ συνδέεται με τη ρύθμιση και τον έλεγχο πολλών δραστηριοτήτων που εμπíπτουν σε κρίσιμα ζητήματα, κυρίως όσον αφορά τον τομέα της ενέργειας, με αποτέλεσμα να θεωρείται συχνά φραγμός για την οικονομική ανάπτυξη. Κατ' επέκταση, τα κράτη εμφανίζονται απρόθυμα να αναλάβουν δεσμευτικούς στόχους για την αποτελεσματική ρύθμιση του προβλήματος αυτού, καθώς, όπως στους περισσότερους τομείς του διεθνούς δικαίου, έτσι και εδώ, έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα.

Παρά το γεγονός ότι η επιστημονική κοινότητα έχει επισημάνει το κόστος της αδράνειας από πολύ νωρίς, τα κράτη προχώρησαν στη σύναψη μιας διεθνούς συνθήκης για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής μόλις το 1992. Στο πλαίσιο της Διάσκεψης για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (Ρίο ντε Τζανέιρο, 1992), όπου οι διαπραγματεύσεις αφορούσαν στην εδραίωση ενός συστήματος συνεργασίας για το περιβάλλον και την ανάπτυξη,⁵ αποφασίστηκε, μεταξύ

---

¹ United Nations (1992) *United Nations Framework Convention on Climate Change*, άρθρο 1, παρ. 2.

² European Environment Agency (2008) *Impacts of Europe's changing climate: 2008 indicator-based assessment*, EEA Report No 4/2008, Copenhagen, σελ. 11-14.

³ Τράπεζα της Ελλάδος (2015) *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2015*, σελ. 214.

⁴ Η επιστημονική κοινότητα έχει αποδείξει ότι οι αυξανόμενες εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου προκαλούν το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής και, ως εκ τούτου, η μείωσή τους είναι η ενδεδειγμένη λύση για την αντιμετώπισή της. [European Environment Agency (2007) *Europe's environment-The fourth assessment, State of the environment*, EEA Report No 1/2007, Copenhagen, σελ. 147].

⁵ Για περισσότερα βλ. Δούση Εμμ. (2014) *Η Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση σε Κρίση: Ρίο+20: Υποσχέσεις με Αβέβαιη Εφαρμογή*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σελ. 48- 55.

άλλων, η συνομολόγηση μιας διεθνούς συνθήκης, της Σύμβασης-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC). Η Σύμβαση αυτή θέτει σε εθελοντική βάση, πολύ γενικές υποχρεώσεις συμπεριφοράς με στόχο τη σταθεροποίηση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου στα επίπεδα του 1990 μέχρι το 2000.

Ακολούθησε η υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου του Κιότο στην UNFCCC, το 1997 (Πρωτόκολλο του Κιότο). Η συμβολή του εν λόγω Πρωτοκόλλου κρίνεται αρκετά περιορισμένη καθώς έθεσε ποσοτικοποιημένους στόχους μείωσης των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου μόνο για τα ανεπτυγμένα κράτη, οι οποίοι κάλυπταν μόνο το 18% των παγκόσμιων εκπομπών.⁶ Ωστόσο, αν και οι εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου σε παγκόσμιο επίπεδο αυξάνονται, η Συμφωνία των Παρισίων (Δεκέμβριος 2015) ήρθε να αναδείξει ότι υπάρχει αρκετή πρόοδος ως προς την πρόθεση συνεργασίας σε οικουμενικό επίπεδο.

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), η οποία παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς έχει αναπτύξει μια ιδιαίτερα προηγμένη πολιτική για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Μάλιστα, η ΕΕ ήταν ο πρώτος μεγάλος ρυπαντής που δεσμεύτηκε σε διεθνές επίπεδο για μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου και, στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας το Πρωτόκολλο του Κιότο ως βάση, ανέπτυξε την πολιτική της για την κλιματική αλλαγή. Επομένως, σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση αφενός της ίδιας της ευρωπαϊκής πολιτικής για την κλιματική αλλαγή και, αφετέρου, του ρόλου της ΕΕ στις διεθνείς διαπραγματεύσεις, καθώς προσπαθεί να «εξαγάγει» την πολιτική της, ενισχύοντας την ιδιότητά της ως κανονιστική δύναμη.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη: το πρώτο μέρος αφορά την ευρωπαϊκή πολιτική για την κλιματική αλλαγή, ενώ το δεύτερο επικεντρώνεται στη νέα συμφωνία που συνομολογήθηκε στο Παρίσι τον Δεκέμβριο του 2015. Ειδικότερα, το πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζει συνοπτικά την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής, εστιάζοντας στην πολιτική για την κλιματική αλλαγή. Το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει το Πρωτόκολλο του Κιότο και το ρόλο της ΕΕ κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων ενώ το τρίτο κεφάλαιο αποτιμά την ευρωπαϊκή πολιτική για την κλιματική αλλαγή μετά τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου του Κιότο και την εφαρμογή του.

Έπειτα, στο δεύτερο μέρος, εξετάζεται η στάση της ΕΕ στις διαπραγματεύσεις για τη μετά-Κιότο εποχή. Ειδικότερα, αναλύεται η θέση και ο ρόλος της ΕΕ κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Παρίσι. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η τελική συμφωνία, σε μια προσπάθεια αξιολόγησης του διαπραγματευτικού αποτελέσματος, βάσει των προσδοκιών της ΕΕ. Η εργασία ολοκληρώνεται με συμπερασματικές σκέψεις, όπου εκτός από τα κύρια σημεία της μελέτης, παρουσιάζονται ορισμένες τελικές παρατηρήσεις για την επίδραση

---

⁶ European Commission (2016) "Kyoto 1st commitment period (2008-12)", *Climate Action*, http://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/progress/kyoto_1/index_en.htm.

της Συμφωνίας των Παρισίων στη γενικότερη φιλοσοφία του διεθνούς νομικού πλαισίου για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής.

1. Η ευρωπαϊκή πολιτική για την κλιματική αλλαγή

1.1. Από την περιβαλλοντική πολιτική στην πολιτική για την κλιματική αλλαγή

Οι ιδρυτικές συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων⁷ (ΕΚ) δεν περιείχαν ρητές αναφορές στο περιβάλλον και την ανάγκη προστασίας του. Όπως είναι γνωστό, στόχος των ΕΚ ήταν η οικονομική συνεργασία των κρατών-μελών μέσα από τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς. Έτσι, η προστασία του περιβάλλοντος δεν αποτελούσε προτεραιότητα των αρχικών συντακτών.⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι η δυναμική ερμηνεία μερικών άρθρων των συνθηκών επέτρεψε την έκδοση ορισμένων οδηγιών, οι οποίες όμως ήταν κατά βάση θεματικές και επικεντρώνονταν στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων πτυχών των περιβαλλοντικών προβλημάτων που σταδιακά εμφανίζονταν. Κατ' εξοχήν παραδείγματα αποτελούν η Οδηγία 67/548 σχετικά με την ταξινόμηση, συσκευασία και σήμανση των επικίνδυνων ουσιών και η Οδηγία 70/157 για το αποδεκτό ηχητικό επίπεδο και τη διάταξη εξάτμισης των μηχανοκίνητων οχημάτων.⁹ Σε συνδυασμό με τις οδηγίες, θεωρήθηκε απαραίτητη η υιοθέτηση προγραμμάτων δράσης για το περιβάλλον, τα οποία για μια περίοδο αρκετών ετών, καθόριζαν τους στόχους, τις αρχές και τις προτεραιότητες της συνεργασίας των κρατών-μελών των ΕΚ σε αυτόν τον τομέα.¹⁰

Στον απόηχο της Συνδιάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον στη Στοκχόλμη το 1972, τα κράτη-μέλη των ΕΚ άρχισαν σταδιακά να υιοθετούν μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος. Τα μέτρα αυτά, όμως, επειδή δεν ήταν κοινά για τα κράτη των ΕΚ, θεωρήθηκαν στρεβλώσεις για τον ανταγωνισμό και, κατ' επέκταση για την εύρυθμη λειτουργία της κοινής αγοράς. Έτσι, κατέστη επιτακτική η εναρμόνιση των περιβαλλοντικών νομοθεσιών των κρατών-μελών προς όφελος όμως της πολιτικής ανταγωνισμού και όχι της προστασίας του περιβάλλοντος *per se*.¹¹ Επίσης, τα κράτη-μέλη των ΕΚ συνειδητοποίησαν ότι, καθώς η ρύπανση δεν γνωρίζει εθνικά σύνορα, η διακρατική συνεργασία είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων,¹² τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, υιοθετήθηκε το Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης (1973-1976), με το οποίο ορίστηκαν για πρώτη φορά οι σκοποί και οι αρχές που

---

⁷ Ως ιδρυτικές συνθήκες νοούνται η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (1951), η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (1957).

⁸ Δούση Εμμ. (2014) *ό.π.*, σελ. 113.

⁹ Scheuer S. (2005) "Introduction" στο Scheuer S. (επιμ.) *EU Environmental Policy Handbook: A Critical Analysis of EU Environmental Legislation*, Brussels: European Environmental Bureau, σελ. 8 και Morgera E. (2013) "European Environmental Policy" στο Alam S. et al. (επιμ.) *Routledge Handbook of International Environmental Law*, London: Routledge, σελ. 430.

¹⁰ Krämer L. (2008) "Regional Economic Integration organizations the European Union as an Example" στο Bodansky D., Brunnée J., Hey E. (επιμ.) *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 858.

¹¹ von Homeyer I. (2009) "The Evolution of EU Environmental Governance", στο Scott J. (επιμ.) *Environmental Protection, European Law and Governance*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 11.

¹² Δούση Εμμ. (2014) *ό.π.*, σελ. 39.

διέπουν μέχρι και σήμερα την κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική.¹³ Αναλυτικότερα, ως κύριοι στόχοι τέθηκαν η βελτίωση της ποιότητας και του πλαισίου ζωής, του περιβάλλοντος και των συνθηκών διαβίωσης των λαών των ΕΚ.¹⁴ Επιπλέον, ως τομείς προτεραιότητας του εν λόγω προγράμματος τέθηκαν: α) η μείωση των ρυπάνσεων και των οχλήσεων, β) η βελτίωση του περιβάλλοντος και γ) η συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς.¹⁵ Πρόκειται για ένα αρκετά γενικό πρόγραμμα, με ρεαλιστικούς στόχους που, όμως, κατάφερε να θέσει τα θεμέλια για την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής.¹⁶ Δικαίως λοιπόν το εν λόγω πρόγραμμα θεωρείται η ατμομηχανή της κοινοτικής πολιτικής περιβάλλοντος.

Ακολούθησε το Δεύτερο Πρόγραμμα Δράσης (1977-1981) το οποίο επανέλαβε τους ίδιους στόχους και αρχές.¹⁷ Καινοτομία του προγράμματος αυτού αποτέλεσε η πρόβλεψη για την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.¹⁸ Σύμφωνα με αυτή πρέπει να εντοπίζονται και να περιγράφονται οι πιθανές περιβαλλοντικές επιπτώσεις πριν την κατασκευή ενός έργου ούτως ώστε να δίνεται έμφαση στην προληπτική δράση, ιδιαίτερα όσον αφορά τη ρύπανση, τη χρήση γης και την παραγωγή αποβλήτων. Στη συνέχεια, το Τρίτο Πρόγραμμα Δράσης (1982-1986) υιοθέτησε τις αρχές των δύο προηγούμενων, τονίζοντας περισσότερο την παγκόσμια διάσταση και την ανάγκη απομάκρυνσης από την επανορθωτική προσέγγιση προς όφελος της πρόληψης. Παράλληλα, συνέδεσε την περιβαλλοντική προστασία με την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, θέτοντας ως προτεραιότητα την ανάγκη για συνεκτίμηση των περιβαλλοντικών στόχων και επιπτώσεων κατά τη διαμόρφωση και την άσκηση των υπολοίπων κοινοτικών πολιτικών. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει τη μετάβαση των ΕΚ προς μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση της περιβαλλοντικής προστασίας.¹⁹

---

¹³ Οι αρχές αυτές είναι: πρόληψη της ρύπανσης και των οχλήσεων στην πηγή, διατήρηση των φυσικών πόρων, προαγωγή της έρευνας, ο ρυπαίνων πληρώνει, αποφυγή και μείωση των αρνητικών επιπτώσεων προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, συντονισμός και εναρμόνιση των εθνικών προγραμμάτων, αντιμετώπιση των εξωτερικών επιδράσεων, ενεργός συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς, αρχή της επικουρικότητας και η αρχή της ενσωμάτωσης. [Council of the European Communities (1973) *Declaration of the Council of the European Communities and of the representatives of the Governments of the Member States meeting in the Council of 22 November 1973 on the programme of action of the European Communities on the environment*, Μέρος 1, Τίτλος 2].

¹⁴ Στο ίδιο, Μέρος 1, Τίτλος 1, παρ. 1.

¹⁵ Στο ίδιο, Μέρος 1, Τίτλος 3, Κεφάλαια 1, 2, 3.

¹⁶ Hey C. (2005) "EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies" στο Scheuer S. (επιμ.) *EU Environmental Policy Handbook: A Critical Analysis of EU Environmental Legislation*, Brussels: European Environmental Bureau, σελ. 19.

¹⁷ Council of the European Communities (1977) *Resolution of the Council of the European Communities and of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 17 May 1977 on the continuation and implementation of a European Community policy and action programme on the environment*, Τίτλος 1.

¹⁸ Στο ίδιο, Τίτλος 2, Κεφάλαιο 1.

¹⁹ Council of the European Communities (1983) *Resolution of the Council of the European Communities and of the representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, of 7 February 1983 on the continuation and implementation of a European Community policy and action programme on the environment (1982 to 1986)* και Αβράμη Α. (2015) *Η πολιτική της*

Από τα παραπάνω καθίσταται εμφανές ότι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80, οι ενέργειες των ΕΚ για την προστασία του περιβάλλοντος επικεντρώθηκαν στην υιοθέτηση Προγραμμάτων Δράσης και οδηγιών. Αν και οι ρυθμίσεις αυτές είχαν ως στόχο την επίτευξη της κοινής αγοράς και ήταν στην πλειονότητα τους αποσπασματικές και τμηματικές, συνέβαλαν στην εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών. Σημειώνεται μάλιστα ότι για ορισμένα κράτη αυτές οι ρυθμίσεις αποτέλεσαν το έναυσμα για την ανάπτυξη εθνικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας.²⁰

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986) αποτελεί σημείο καμπής για την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος καθώς εδραιώνει την κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική, περιλαμβάνοντας διατάξεις σχετικά με αυτήν. Με αυτόν τον τρόπο παγιώθηκαν οι αρχές που είχαν διατυπωθεί στα Προγράμματα Δράσης. Η προστασία του περιβάλλοντος απέκτησε για πρώτη φορά νομοθετική βάση και, έτσι, οι τότε ΕΚ απέκτησαν συντρέχουσα αρμοδιότητα στον τομέα του περιβάλλοντος.²¹

Έχοντας πλέον σαφή νομική βάση για την περιβαλλοντική πολιτική, οι ΕΚ υιοθετούν το Τέταρτο Πρόγραμμα Δράσης (1987-1992).²² Το πρόγραμμα αυτό σηματοδοτεί μια σταδιακή αλλαγή στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, υιοθετώντας μια ολοκληρωμένη πολιτική, με τομεακή διάσταση και χρήση νέων εργαλείων όπως φόροι, επιδοτήσεις και εμπορεύσιμες άδειες εκπομπών.²³ Παρατηρείται, λοιπόν, μια προσπάθεια μετάβασης της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής από τις προηγούμενες αποσπασματικές και επανορθωτικές πρακτικές προς μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση, που αντικατοπτρίζει τη διεθνή πρακτική.

Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι οι επακόλουθες συνθήκες²⁴ τροποποίησαν την κοινοτική πολιτική περιβάλλοντος, δίνοντας μάλιστα στην ΕΕ αρμοδιότητες διαπραγμάτευσης και σύναψης διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών, οι οποίες δεσμεύουν τα κράτη-μέλη της ακόμα και αν αυτά δεν τις έχουν επικυρώσει.²⁵ Έτσι, η κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική σήμερα καλύπτει

Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κλιματική αλλαγή: Η συμμόρφωση ως παράγοντας διαμόρφωσης αποτελεσματικών εθνικών πολιτικών, Διδακτορική Διατριβή ΕΚΠΑ, σελ. 24.

²⁰ Δούση Εμμ. (2012) «Το διεθνές σύστημα προστασίας του περιβάλλοντος» στο Κόντης Α., Τσαρδανίδης Χ. (επιμ.) *Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Θεωρία, δομή και προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας*, β' έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 886, 893.

²¹ Ειδικότερα για την αρμοδιότητα της ΕΕ στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος βλ. Wenneras P. (2008) "Towards an Ever Greener Union? Competence in the field of the Environment and Beyond", *Common Market Law Review*, 45:6, σελ. 1645- 1685.

²² Council of the European Communities (1987) *Resolution of the Council of the European Communities and of the representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 19 October 1987 on the continuation and implementation of a European Community policy and action programme on the environment (1987-1992)*.

²³ Hey C. (2005) *ό.π.*, σελ. 21.

²⁴ Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997), Συνθήκη της Νίκαιας (2001) και Συνθήκη της Λισαβόνας (2007).

²⁵ Δούση Εμμ. (2014) *ό.π.*, σελ. 117.

το σύνολο σχεδόν των περιβαλλοντικών θεμάτων, δημιουργώντας ένα ολοκληρωμένο σύστημα περιβαλλοντικής προστασίας.²⁶

Όσον αφορά τον τομέα της κλιματικής αλλαγής συγκεκριμένα, πρώτο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αναφέρθηκε στην ανάγκη για κοινοτική δράση για την αντιμετώπισή της το 1986.²⁷ Μέχρι τότε δεν υπήρχε ιδιαίτερη μνεία από τις ΕΚ για την κλιματική αλλαγή. Δύο χρόνια αργότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε σχετική ανακοίνωση με τίτλο «*Το φαινόμενο του θερμοκηπίου και η Κοινότητα*», με την οποία αναγνώρισε τη διεθνή επιστημονική συναίνεση για το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής και δήλωσε την υποστήριξή της στην απόφαση της Διάσκεψης του Τορόντο²⁸ για μείωση των εκπομπών κατά 20% μέχρι το 2005 σε σχέση με τα επίπεδα του 1988.²⁹

Τα επόμενα χρόνια, ακολούθησαν κάποιες αποσπασματικές ενέργειες,³⁰ οι οποίες δεν επέτρεψαν στις ΕΚ να σχηματίσουν ομοιογενή πολιτική στον τομέα αυτό, κυρίως εξαιτίας των αντιπαραθέσεων των κρατών-μελών της. Οι αντιπαραθέσεις αφορούσαν στις προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη θέσπιση κοινοτικού φόρου για τον άνθρακα.³¹ Αποτέλεσμα αυτών ήταν ο διχασμός των κρατών-μελών της ΕΕ: από τη μία, οι εύπορες χώρες του Βορρά, οι οποίες επεδίωκαν τη διαμόρφωση μιας φιλόδοξης πολιτικής για την κλιματική αλλαγή και, από την άλλη, οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες του Νότου, οι οποίες φοβούνταν ότι οποιοσδήποτε περιορισμός στην κατανάλωση ενέργειας θα συνιστούσε εμπόδιο στην οικονομική τους ανάπτυξη.³²

Το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης (1993-2000), με τίτλο «*Στόχος η αειφορία*», έθεσε φιλόδοξους στόχους, επεσήμανε νέους τομείς προτεραιότητας και επέστησε την προσοχή σε ζητήματα σχετικά με την ομαλή εφαρμογή της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής πολιτικής.³³ Το εν λόγω πρόγραμμα αποτελεί σημείο σταθμό

---

²⁶ Τσαντίλης Δ., Χατζημπίρος Κ. (2007) «Η περιβαλλοντική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης» στο Μαραβεγιάς Ν., Τσινισιζέλης Μ. (επιμ.) *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργάνωση και Πολιτικές, 50 χρόνια*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 634.

²⁷ Αβράμη Λ. (2015) *ό.π.*, σελ. 44.

²⁸ Πρόκειται για μία Παγκόσμια Διάσκεψη για την υπερθέρμανση του πλανήτη (International Conference of the Changing Atmosphere: Implications for Global Security) όπου συμμετείχαν κυρίως άτομα της επιστημονικής κοινότητας. Στα συμπεράσματα της Παγκόσμιας Διάσκεψης του Τορόντο προτείνεται η υιοθέτηση μιας Παγκόσμιας Σύμβασης για την κλιματική αλλαγή.

²⁹ European Commission (1988) *The Greenhouse Effect and the Community*, Communication to the Council, Commission Work Programme Concerning the Evaluation of Policy Options to Deal with the Greenhouse Effect, σελ. 6, 51.

³⁰ Ειδικότερα βλ. Collier U. (1996) "The European Union's climate change policy: limiting emissions or limiting powers?", *Journal of European Public Policy*, 3:1, σελ. 122- 138.

³¹ Για περισσότερα, βλ. ενδεικτικά, Padilla E., Roca J. (2004) "The proposals for a European tax on CO2 and their implications for intercountry distribution", *Environmental and Resource Economics*, 27, σελ. 273- 295 και Αβράμη Λ. (2015) *ό.π.*, σελ. 49- 54.

³² Grubb M. (1995) "European Climate Change Policy in a Global Context" στο Bergesen H., Parmann G., Thommessen Ø. B. (επιμ.) *Green Globe Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 1995*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 42. Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι ο ίδιος διχασμός εμφανίζεται και σε διεθνές επίπεδο, μεταξύ των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων κρατών.

³³ Selin H., VanDeveer S. (2015) *European Union and Environmental Governance*, London: Routledge, σελ. 40.

στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτικής για την κλιματική αλλαγή, καθώς σηματοδότησε την ανάπτυξη κοινοτικής στρατηγικής, μεταξύ άλλων, για τον τομέα της κλιματικής αλλαγής.³⁴ Κίνητρο αποτέλεσε για ακόμη μία φορά η διεθνής συγκυρία· με τη συνομολόγηση της Σύμβασης UNFCCC, η ΕΕ αναλαμβάνει σημαντική δράση για την αντιμετώπιση ενός παγκόσμιου προβλήματος. Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό ότι η ΕΕ ακολουθεί το διεθνές πλαίσιο. Παρ' όλα αυτά, η πολιτική της για την κλιματική αλλαγή βρισκόταν ακόμη σε πρώιμη φάση καθώς οι αντιπαραθέσεις των κρατών-μελών δεν επέτρεψαν τη διαμόρφωση κοινής και συνεκτικής θέσης που θα μπορούσε να ενισχύσει το ρόλο της ΕΕ στις διεθνείς διαπραγματεύσεις.

Η Σύμβαση UNFCCC τέθηκε σε ισχύ το 1994 και έθεσε ως στόχο τη σταθεροποίηση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου στα επίπεδα του 1990 μέχρι το 2000, χωρίς όμως να διευκρινίζει τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να επιτευχθεί ο στόχος αυτός ή να ορίζει χρονοδιάγραμμα εφαρμογής. Το κείμενο της Σύμβασης αποτελεί μια προσπάθεια συμβιβασμού διαφορετικών συμφερόντων των κρατών και για το λόγο αυτό το περιεχόμενό της είναι αρκετά γενικό. Παρά το χαλαρό κανονιστικό περιεχόμενο της Σύμβασης, πρέπει να επισημανθεί ότι αποτελεί ένα σημαντικό διεθνές κείμενο που θέτει το γενικό πλαίσιο συνεργασίας των κρατών (μέσω ενός γενικού πλαισίου αρχών και υποχρεώσεων, άρθρα 3 και 4) για τη διαμόρφωση του διεθνούς νομικού οπλοστασίου για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Επίσης, ορίζεται η διαδικασία για τη μετέπειτα υιοθέτηση δεσμεύσεων μέσω των Διασκέψεων των Συμβαλλομένων Μερών (CoP).³⁵ Η σημασία της σύμβασης αυτής έγκειται στο γεγονός ότι τέθηκαν οι βασικές διατάξεις που είναι αναγκαίες για την ελάχιστη δυνατή συνεργασία των κρατών και αναγνωρίστηκε διεθνώς η ανάγκη αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής.

Σημαντικό είναι επίσης το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Κλιματική Αλλαγή (2000-2004) στόχος του οποίου ήταν να προσδιορίσει και να αναπτύξει όλα τα απαραίτητα στοιχεία της στρατηγικής της ΕΕ για την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου του Κιότο (που εξειδίκευε τη Σύμβαση UNFCCC) και αναλύεται στο κεφάλαιο που ακολουθεί. Η ΕΕ, έχοντας ως βάση το Πρωτόκολλο του Κιότο, ανέπτυξε τη δική της πολιτική για την κλιματική αλλαγή. Εξίσου σημαντικό είναι και το Δεύτερο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Κλιματική Αλλαγή (2005), το οποίο βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση και με Έκτο Πρόγραμμα Δράσης για το περιβάλλον (2002-2012), που ορίζει το στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική και θέτει την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής ως έναν από τους τέσσερις τομείς προτεραιότητας.³⁶ Ακόμη, το 2009 θεσπίστηκε το

---

³⁴ Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1998) «Απόφαση αριθ. 2179/98/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Σεπτεμβρίου 1998 περί αναθεώρησης του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη – Στόχος η αειφορία», *Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Άρθρο 11, παρ.1.

³⁵ United Nations (1992) *United Nations Framework Convention on Climate Change*, άρθρο 7.

³⁶ European Commission (2001) *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the sixth*

πακέτο Κλίμα και Ενέργεια, το οποίο καθορίζει τη συνεισφορά που αναμένεται από κάθε κράτος-μέλος για την επίτευξη των στόχων 20-20-20,³⁷ και προτείνει μια σειρά από μέτρα για την επίτευξη τους.

Ένας ακόμη σταθμός στην ευρωπαϊκή πολιτική για την κλιματική αλλαγή αποτελεί η Συνθήκη της Λισαβόνας (2009), καθώς η καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής αναδείχθηκε σε πρωταρχικό στόχο της ΕΕ.³⁸ Επισημαίνεται ότι με τις τροποποιήσεις της Συνθήκης της Λισαβόνας, η Επιτροπή απέκτησε πιο ισχυρή εντολή εκπροσώπησης της ΕΕ στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για την κλιματική αλλαγή.³⁹ Τέλος, το Έβδομο Πρόγραμμα Δράσης (2013-2020) επικεντρώνεται στη βελτίωση της εφαρμογής της υφιστάμενης νομοθεσίας ενώ, παράλληλα, η πιο αποδοτική χρήση των πόρων και η προαγωγή στρατηγικών για τη μετάβαση σε μια ανταγωνιστική οικονομία χαμηλών επιπέδων άνθρακα παραμένει η βασική επιδίωξη, δηλώνοντας σαφώς τη σύνδεση των στόχων περιβαλλοντικής προστασίας με εκείνων της οικονομικής ανάπτυξης.⁴⁰

Αφού, λοιπόν, καταγράφηκε συνοπτικά η εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτικής για το περιβάλλον, εστιάζοντας στην πολιτική για την κλιματική αλλαγή, ακολουθεί το κεφάλαιο με την ανάλυση της θέσης της ΕΕ κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συμμετοχή της ΕΕ στις διαπραγματεύσεις αυτές καθώς η ΕΕ κατάφερε να δημιουργήσει ένα εξαιρετικά προηγμένο σύστημα για την αντιμετώπιση των κλιματικών μεταβολών, αντλώντας πρότυπα από τις διεθνείς προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

1.2. Το Πρωτόκολλο του Κιότο και ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Οι διαπραγματεύσεις

Η τρίτη Διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών (CoP3), στο Κιότο της Ιαπωνίας τον Δεκέμβριο του 1997, επεδίωξε να εξειδικεύσει τις γενικές υποχρεώσεις της UNFCCC, μέσω της υιοθέτησης ενός Πρωτοκόλλου που θα έθετε ποσοτικούς στόχους και μηχανισμούς για τη μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου. Το αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων ήταν το Πρωτόκολλο του Κιότο το οποίο επέβαλε διαφοροποιημένες ποσοτικές μειώσεις των αερίων του θερμοκηπίου για τα βιομηχανικά κράτη, αλλά δεν περιελάμβανε ποσοτικές δεσμεύσεις για τα αναπτυσσόμενα κράτη. Συνολικά, το Πρωτόκολλο προβλέπει μείωση των εκπομπών των αερίων κατά 5% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, μέχρι το 2012.⁴¹

---

environment action programme of the European Community "Environment 2010: Our future, Our choice" - The Sixth Environment Action Programme, Κεφάλαιο 3.

³⁷ Για περισσότερα, βλ. κεφάλαιο Β1.

³⁸ Ιωακείμης Π.Κ. (2010) *Η Συνθήκη της Λισαβόνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 121.

³⁹ Benson D., Jordan A. (2010) "European Union environmental policy after the Lisbon Treaty: plus ça change, plus c'est la même chose?", *Environmental Politics*, 19:3, σελ. 470.

⁴⁰ Αβράμη Α. (2015) *ό.π.*, σελ. 37.

⁴¹ United Nations (1997) *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, άρθρο 3.

Για την επίτευξη των στόχων αυτών τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να χρησιμοποιήσουν τους εξής μηχανισμούς: α) το Σύστημα Εμπορίας Ρύπων, β) τον Μηχανισμό Καθαρής Ανάπτυξης και γ) τον Μηχανισμό της Κοινής Εφαρμογής.⁴² Οι μηχανισμοί αυτοί αποκαλούνται ευέλικτοι γιατί βασίζονται στο σκεπτικό ότι «οι εκπομπές αερίων του φαινομένου του θερμοκηπίου αποτελούν παγκόσμιο πρόβλημα και ότι ο τρόπος όπου επιτυγχάνεται ο περιορισμός τους έχει δευτερεύουσα σημασία».⁴³ Στην πράξη οι μηχανισμοί αυτοί, βασιζόμενοι στη λειτουργία της αγοράς, παρέχουν ευκαιρίες στα συμβαλλόμενα μέρη προκειμένου να τηρηθούν οι στόχοι που περιλαμβάνονται στις δεσμεύσεις, με οικονομικά αποδοτικό τρόπο.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων τα κράτη-μέλη της ΕΕ εμφανίστηκαν με κοινή θέση, η οποία είχε συμφωνηθεί στο Συμβούλιο Υπουργών Περιβάλλοντος και Ενέργειας λίγους μήνες πριν την τρίτη Διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών. Η διαπραγματευτική θέση της ΕΕ για το Πρωτόκολλο του Κιότο εστίαζε στην πρόβλεψη δεσμευτικών ποσοτικών στόχων για όλα τα ανεπτυγμένα κράτη ούτως ώστε να επιτευχθεί, μεμονωμένα ή από κοινού, μείωση των εκπομπών των αερίων κατά ποσοστό τουλάχιστον 7,5% έως το 2005 και 15% έως το 2010, σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990.⁴⁴ Παράλληλα, υποστήριζε ότι το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής πρέπει να αντιμετωπιστεί σε πολυμερές επίπεδο, εντός των πλαισίων του διεθνούς δικαίου.⁴⁵ Επιπρόσθετα, το Συμβούλιο Υπουργών τόνισε ότι «ο στόχος αυτός έπρεπε να υλοποιηθεί από την Κοινότητα στο σύνολό της μέσω ενός συστήματος κατανομής των επιβαρύνσεων μεταξύ των κρατών-μελών».⁴⁶

Όμως, οι στόχοι αυτοί ήταν πολύ φιλόδοξοι και δεν κατάφεραν να βρουν αντίκρισμα στα υπόλοιπα διαπραγματευόμενα μέρη. Μάλιστα, η ΕΕ δέχθηκε έντονη κριτική, κυρίως από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ). Τα κρίσιμα ζητήματα ήταν αφενός οι ίδιοι οι στόχοι, που θεωρήθηκαν υπερβολικά φιλόδοξοι και, αφετέρου, η προσήλωση της ΕΕ στην εξασφάλιση ενός μηχανισμού που θα της επέτρεπε την μετέπειτα διαφοροποίηση των στόχων των κρατών-μελών στο εσωτερικό της.⁴⁷ ΕΕ και ΗΠΑ είχαν διαφορετικές προσεγγίσεις,⁴⁸ γεγονός που δυσκόλεψε πολύ τις διαπραγματεύσεις.

---

⁴² Για περισσότερα βλ. ενδεικτικά Birnie P., Boyle A., Redgwell C. (2009) *International Law and the Environment*, 3^η έκδοση, Oxford: Oxford University Press, σελ. 360- 377.

⁴³ Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (χωρίς ημερομηνία) *Ευέλικτοι μηχανισμοί του Πρωτοκόλλου του Κιότο*, <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=304>

⁴⁴ Krämer L. (2008) "Regional Economic Integration organizationsthe European Union as an Example" στο Bodansky D., Brunnée J., Hey E. (επιμ.) *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 872.

⁴⁵ Oberthür S. (2011) "The European Union's Performance in the International Climate Change Regime", *Journal of European Integration*, 33:6, σελ. 675

⁴⁶ Αβράμη Α. (2015) *ό.π.*, σελ. 60.

⁴⁷ Yamin F. (2000) "The role of the EU in climate negotiations" στο Gupta J., Grubb M. (επιμ.) *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, σελ. 47.

⁴⁸ Για περισσότερα για τις διαφορές των πολιτικών ΗΠΑ-ΕΕ για την κλιματική αλλαγή βλ. ενδεικτικά, Skjærseth B.J., Bang G., Schreurs A.M. (2013) "Explaining Growing Climate Policy

Αν και η ΕΕ έχει συχνά χαρακτηριστεί ως «καθοδηγητής» (leader) των διαπραγματεύσεων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, όσον αφορά το Πρωτόκολλο του Κιότο, το τελικό αποτέλεσμα διαμορφώθηκε από τις ΗΠΑ.⁴⁹ Γίνεται λοιπόν σαφές ότι η ΕΕ αν και είχε πρωταγωνιστικό ρόλο, δεν κατάφερε τελικά να αποκτήσει τον επιδιωκόμενο ηγετικό ρόλο και να επηρεάσει, όσο ήθελε, τις διαπραγματεύσεις. Κατ' εξοχήν απόδειξη αυτού αποτελεί το εμπόριο δικαιωμάτων ρύπων, ένας μηχανισμός αμερικανικής εμπνεύσεως για τον οποίο οι ευρωπαίοι ήταν αρκετά διστακτικοί ως προς την υιοθέτησή του σε διεθνές επίπεδο. Όπως θα αποδειχθεί στην πορεία, βέβαια, η ΕΕ εκμεταλλεύτηκε προς όφελός της τον μηχανισμό αυτό και δημιούργησε ένα εξαιρετικά καινοτόμο σύστημα.

Τελικά, η ΕΕ αναγκάστηκε να κάνει πολλές υποχωρήσεις με σκοπό να επιτευχθεί συμφωνία. Εκ του αποτελέσματος φάνηκε ότι απομακρύνθηκε από τους φιλόδοξους στόχους της και συμβιβάστηκε με αρκετά χαμηλότερα ποσοστά για το στόχο μείωσης των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου (από 15% που επεδίωκε, περιορίστηκε στο 8%). Ακόμη, οι στόχοι μείωσης των εκπομπών που πρότεινε η ΕΕ αφορούσαν την περίοδο από το 2005 έως το 2010. Και σε αυτό το σημείο όμως η ΕΕ υποχώρησε έναντι της θέσης των ΗΠΑ, οι οποίες επιθυμούσαν περίοδο δέσμευσης από το 2008 έως το 2012.

Παρά ταύτα, η ΕΕ πιστώνεται με δύο βασικές επιτυχίες: αφενός το γεγονός ότι δεσμεύθηκαν όλα τα ανεπτυγμένα κράτη και, αφετέρου, τη θέσπιση της ρύθμισης που επέτρεψε τον μετέπειτα καθορισμό των υποχρεώσεων των κρατών-μελών της μετά τις διαπραγματεύσεις. Σε αντάλλαγμα, όμως, αποδέχθηκε τους μηχανισμούς εφαρμογής που πρότειναν οι Αμερικανοί (κυρίως το σύστημα εμπορίας ρύπων), παρότι δεν είχαν ακόμη δοκιμαστεί στην Ευρώπη.⁵⁰ Σημειώνεται ότι, ενώ αρχικά, η ΕΕ δεν ήταν διατεθειμένη να δεχτεί αυτούς τους μηχανισμούς, άλλαξε στάση όταν έγινε φανερό ότι θα κατέρρεε η επίτευξη της συμφωνίας.⁵¹

Η ΕΕ επικύρωσε το Πρωτόκολλο του Κιότο στις 31 Μαΐου 2002 και δεσμεύθηκε για συνολική μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου κατά 8% την περίοδο 2008-2012 σε σχέση με τα επίπεδα του 1990. Ωστόσο, επισημαίνεται ότι ο στόχος αυτός αφορούσε την ΕΕ στο σύνολό της και, σύμφωνα με τον μηχανισμό της *από κοινού ανταπόκρισης στις υποχρεώσεις* ακολούθησαν μεταγενέστερες διαπραγματεύσεις σε επίπεδο ΕΕ για τον καθορισμό των υποχρεώσεων των κρατών-μελών για την επίτευξη του συνολικού στόχου.

Differences Between the European Union and the United States”, *Global Environmental Politics*, 13:4, σελ. 61- 80.

⁴⁹ Woolcock S. (2012) *European Union Economic Diplomacy: The Role of the EU in External Economic Relations*, London: Ashgate, σελ. 122 και Oberthür S., Roche Kelly C. (2008) “EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges”, *The International Spectator*, 43:3, σελ. 36.

⁵⁰ Δούση Εμμ. (2014) *ό.π.*, σελ. 121.

⁵¹ Afionis S. (2011) “The European Union as a negotiator in the international climate change regime”, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 11:4, σελ. 349.

Έτσι, ενώ το 1997 με τη Συμφωνία Κατανομής των Βαρών (Burden Sharing Agreement) είχαν καθοριστεί συγκεκριμένοι στόχοι για κάθε κράτος-μέλος, η ΕΕ αναγκάστηκε τον Ιούνιο του 1998, να τους αναθεωρήσει, μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Κιότο, αφού πλέον ο συνολικός στόχος μείωσης ήταν 8% και όχι 15%.⁵² Η συμφωνία αυτή έγινε βάσει ορισμένων εθνικών δεικτών, προκειμένου οι επιμέρους στόχοι των κρατών-μελών της ΕΕ να είναι εφικτοί. Πιο συγκεκριμένα, ελήφθη υπόψη το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης, οι εθνικές δομές και οι (τότε) εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου.⁵³ Όπως φαίνεται και στον ακόλουθο πίνακα, ορισμένα κράτη-μέλη της ΕΕ συμφώνησαν να μειώσουν περισσότερο τις εκπομπές τους (χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το Λουξεμβούργο, η Γερμανία και η Δανία), έτσι ώστε οι λιγότερο εύπορες χώρες (π.χ. Ελλάδα, Πορτογαλία) να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στον κοινό στόχο μείωσης.

Πίνακας 1.1. Συμφωνία Κατανομής των Βαρών, Ιούνιος 1998

Κράτος-μέλος	Στόχος	Κράτος-μέλος	Στόχος
Αυστρία	-13%	Ισπανία	15%
Βέλγιο	-7,5%	Ιταλία	-6,5%
Γαλλία	0%	Λουξεμβούργο	-28%
Γερμανία	-21%	Ολλανδία	-13%
Δανία	-21%	Πορτογαλία	27%
Ελλάδα	25%	Σουηδία	4%
Ηνωμένο Βασίλειο	-12,5%	Φινλανδία	0%
Ιρλανδία	13%	Σύνολο	-8%

Πηγή: Afionis S. (2009) *The European Union in the negotiations for an international climate change regime: a history and analysis*, PhD Thesis, Keele University, σελ. 154, επεξεργασία της συγγραφέως.

Η περίοδος που ακολούθησε (1998-2005) σκιαγραφείται από δύσκολες συζητήσεις μεταξύ των μερών που είχαν υπογράψει το Πρωτόκολλο του Κιότο ως προς τον τρόπο εφαρμογής του και τον τρόπο λειτουργίας των ευέλικτων μηχανισμών. Τα προβλήματα κορυφώθηκαν όταν οι ΗΠΑ δήλωσαν ότι δεν θα επικυρώσουν το Πρωτόκολλο καθώς δεν προβλέπονταν δεσμευτικοί στόχοι για τα αναπτυσσόμενα κράτη. Μάλιστα, λίγους μήνες πριν τη Διάσκεψη στο Κιότο η

⁵² Vogler J. (2011) "EU Policy on Global Climate Change: The Negotiation of Burden-Sharing" στο Thomas C. D. (επιμ.) *Making EU Foreign Policy National Preferences, European Norms and Common Policies*, New York: Palgrave MacMillan, σελ. 150- 173.

⁵³ Böhringer C. (2013) "Two Decades of European Climate Policy: A Critical Appraisal", *Center for Transnational Studies*, Working Paper No. 21/2013, σελ. 6.

Γερουσία ενέκρινε με ομοφωνία το Ψήφισμα Byrd-Hagel, βάσει του οποίου οι ΗΠΑ δεν θα αποδέχονταν οποιοδήποτε δεσμευτικό ποσοτικό στόχο αν δεν αναλάμβαναν αντίστοιχες δεσμεύσεις τα αναπτυσσόμενα κράτη.⁵⁴ Η αιτιολογία των ΗΠΑ, λοιπόν, ήταν ότι εφόσον τα αναπτυσσόμενα κράτη θα συνέχιζαν να εκπέμπουν επιβλαβή αέρια οποιαδήποτε προσπάθεια θα ήταν μάταιη ενώ, παράλληλα, η δέσμευση για μείωση των εκπομπών θα είχε καταστροφικές συνέπειες για την οικονομία της χώρας.⁵⁵

Η αποχώρηση των ΗΠΑ έδωσε στην ΕΕ την ευκαιρία να διαδραματίσει τον ηγετικό ρόλο που επιθυμούσε για το θέμα της επικύρωσης. Έτσι, η ΕΕ εργάστηκε σκληρά για να τεθεί σε ισχύ το Πρωτόκολλο του Κιότο και η συμβολή της στο κομμάτι αυτό είναι αδιαμφισβήτητη.⁵⁶ Επίσης, φάνηκε προσηλωμένη στο στόχο «διάσωσης» του Πρωτοκόλλου του Κιότο,⁵⁷ γεγονός που αποδεικνύεται από τη διμερή συμφωνία ΕΕ – Ρωσίας, η οποία προέβλεπε να επικυρώσει η Ρωσία το Πρωτόκολλο με αντάλλαγμα την υποστήριξη, της ΕΕ για την υποψηφιότητά της στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου.⁵⁸

Έτσι λοιπόν, η ΕΕ σημείωσε δύο επιτυχίες: πρώτον, τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου του Κιότο (2005) και, δεύτερον, την αναγνώρισή της στη διεθνή σκηνή ως πρωτοπόρου για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.⁵⁹ Σε αυτό βέβαια, πέρα από την «αποχώρηση» των ΗΠΑ, συνέβαλε το γεγονός ότι η ΕΕ την περίοδο αυτή διαμόρφωσε στο εσωτερικό της μια πιο ολοκληρωμένη και αποτελεσματικότερη πολιτική για την κλιματική αλλαγή.⁶⁰

1.3. Η εφαρμογή του Πρωτοκόλλου του Κιότο στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου της ΕΕ-15⁶¹ μειώθηκαν την περίοδο 2008-2012 κατά μέσο όρο 12% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, όπως φαίνεται

⁵⁴ US Congress (1997) “A resolution expressing the sense of the Senate regarding the conditions for the United States becoming a signatory to any international agreement on greenhouse gas emissions under the United Nations Framework Convention on Climate Change”, *Congress.gov*, 3/10/1997, <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/senate-resolution/98/text>.

⁵⁵ Δούση Εμμ. (2010) «Seal the Deal: μια νέα προσέγγιση για την κλιματική αλλαγή», στο Ντάλης Σ. (επιμ.) *Από τον Μπους στον Ομπάμα: Η διεθνής πολιτική σε ένα κόσμο που αλλάζει*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 246 και Kahn G. (2003) “The Fate of the Kyoto Protocol under the Bush Administration”, *Berkeley Journal of International Law*, 21:3, σελ. 551.

⁵⁶ Υπενθυμίζεται ότι για να τεθεί σε ισχύ το Πρωτόκολλο του Κιότο έπρεπε να επικυρωθεί από τουλάχιστον 55 κράτη, τα οποία να αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 55% των εκπομπών των βιομηχανικών κρατών (United Nations (1997) *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, άρθρο 25 παρ. 1).

⁵⁷ Elgström O. (2014) “Leader, Bridge-Builder or ‘Hobbled Giant’? Perceptions of the EU in Climate-Change Negotiations” στο Chaban N., Holland M. (επιμ.) *Communicating Europe in Times of Crisis: External Perceptions of the European Union*, New York: Palgrave Macmillan, σελ. 31.

⁵⁸ Parker F.C., Karlsson C. (2010) “Climate Change and the European Union’s Leadership Moment: An Inconvenient Truth?”, *Journal of Common Market Studies*, 48:4, σελ. 929.

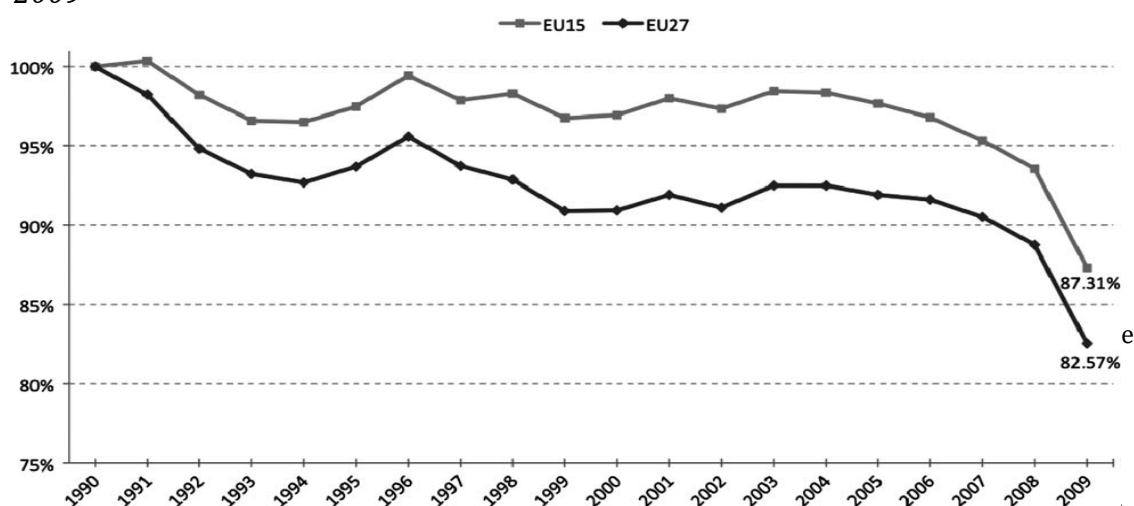
⁵⁹ Oberthür S. (2011) *ό.π.*, σελ. 668.

⁶⁰ Δούση Εμμ. (2014) *ό.π.*, σελ. 121.

⁶¹ Επισημαίνεται ότι η συλλογική δέσμευση της ΕΕ για μείωση των εκπομπών κατά 8% αφορούσε μόνο τα 15 κράτη που ήταν μέλη της Κοινότητας πριν την επικύρωση του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Τα νέα κράτη της ΕΕ επικύρωσαν το Πρωτόκολλο του Κιότο και δεσμεύθηκαν να μειώσουν τις εκπομπές τους κατά 8%, με εξαίρεση την Πολωνία και την Ουγγαρία (6%), καθώς και την Μάλτα και την Κύπρο, οι οποίες δεν συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο του παραρτήματος I της Σύμβασης UNFCCC.

στο διάγραμμα 1.1. Κατά συνέπεια, η ΕΕ-15 όχι μόνον πέτυχε, αλλά υπερκάλυψε τον στόχο μείωσης των εκπομπών που ανέλαβε στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Αν και εκ πρώτης όψεως η ΕΕ φαίνεται να είναι παραπάνω από συνεπής στις υποχρεώσεις της, λεπτομερέστερη εξέταση αποδεικνύει ότι α) η μείωση των εκπομπών ήταν τελικά αποτέλεσμα της χρήσης των ευέλικτων μηχανισμών και όχι αποτελεσματικών ρυθμίσεων⁶² και β) οι επιδόσεις της συνδέονται άρρηκτα με την οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2009 και την επακόλουθη μείωση της παραγωγής.⁶³

Διάγραμμα 1.1. Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου της ΕΕ 1990-2009

ένα επιτυχημένο διεθνές παράδειγμα.⁶⁴ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, κατέστη επιτακτική η ανάγκη αναθεώρησης της πολιτικής της, έτσι ώστε να διαμορφώσει μια ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή στρατηγική για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Έχοντας το Πρωτόκολλο του Κιότο ως βάση, όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, υιοθετήθηκε κατ' αρχάς το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Κλιματική Αλλαγή (2000-2004), το οποίο λειτούργησε ως μια διαδικασία διαβούλευσης μεταξύ διαφόρων φορέων για κοινές και συντονισμένες πολιτικές με στόχο την προώθηση μιας στρατηγικής για την υλοποίηση των στόχων του Πρωτοκόλλου. Ακολούθησε άλλο ένα Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Κλιματική Αλλαγή το 2005. Τα προγράμματα αυτά εστιάζουν στην αποτίμηση του κόστους εφαρμογής των μέτρων που ελήφθησαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την επίτευξη των στόχων του Πρωτοκόλλου. Επισημαίνεται ότι την περίοδο 2002-2012, η ΕΕ υιοθέτησε περίπου 46 Κανονισμούς, 46 Οδηγίες και 8 Αποφάσεις με σκοπό την

⁶² Το επιχείρημα αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις κρατών της ΕΕ οι εθνικοί στόχοι επετεύχθησαν εξαιτίας της υπέρμετρης χρήσης των ευέλικτων μηχανισμών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Αυστρία η οποία πέτυχε το στόχο της εξ ολοκλήρου μέσω των ευέλικτων μηχανισμών. [Αβράμη Λ. (2015) *ό.π.*, σελ. 87].

⁶³ Fernandez Martin R. (2012) "The European Union and International Negotiations on Climate Change: A Limited Role to Play", *Journal of Contemporary European Research*, 8:2, σελ. 196.

⁶⁴ Oberthür S., Roche K.C. (2008) *ό.π.*, σελ. 36.

επίτευξη των στόχων του Κιότο.⁶⁵ Επίσης, η ΕΕ χρηματοδοτεί σημαντικά τις πλέον ευάλωτες αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής,⁶⁶ προσπαθώντας αφενός να εξαγάγει την κλιματική της πολιτική και, αφετέρου να έχει με το μέρος της στις διαπραγματεύσεις τα κράτη που επικουρεί.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΕ το 2005 υιοθέτησε το Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπής (ΣΕΔΕ),⁶⁷ το οποίο αποτελεί το θεμέλιο της στρατηγικής της για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Το ΣΕΔΕ ρυθμίζει τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου όλων των μεγάλων βιομηχανικών και ηλεκτροπαραγωγικών μονάδων των χωρών της ΕΕ, της Νορβηγίας, του Λιχτενστάιν και της Ισλανδίας. Η ΕΕ καθορίζει τα ανώτατα επίπεδα των δικαιωμάτων εκπομπής για τις επιχειρήσεις, οι οποίες με τη σειρά τους έχουν το δικαίωμα να αγοράσουν δικαιώματα εκπομπής από άλλες επιχειρήσεις οι οποίες μείωσαν τις εκπομπές τους σε χαμηλότερα επίπεδα από τα δικαιώματα που κατείχαν. Ο απώτερος σκοπός είναι να δοθούν οικονομικά κίνητρα για τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων μείωσης εκπομπών με το μικρότερο δυνατό κόστος.⁶⁸

Το σύστημα αυτό, αν και έχει συμβάλει στις μειώσεις των εκπομπών, έχει δεχτεί τα τελευταία χρόνια ευρεία κριτική για την αναποτελεσματικότητά του, καθώς τα ανώτατα όρια εκπομπών έχουν τεθεί σε λάθος επίπεδο. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι οι απροσδόκητες οικονομικές δυσκολίες της Ευρώπης από το 2008 και μετά, είχαν ως αποτέλεσμα τη χαμηλή ζήτηση δικαιωμάτων, αφού οι εκπομπές των βιομηχανιών βρίσκονταν σταθερά κάτω από το ανώτατο όριο.⁶⁹ Έτσι, υπήρξε υπερπροσφορά δικαιωμάτων με αποτέλεσμα να πέσει η τιμή του άνθρακα, όπως απεικονίζεται στο διάγραμμα 1.2. Συνεπώς, το σύστημα αυτό κατέληξε να μην παρέχει κίνητρα για επενδύσεις σε πράσινες τεχνολογίες, και τελικά η αρχή *ο ρυπαίνων πληρώνει*, κατέληξε να είναι «ο έχων χρήματα ρυπαίνει».

Διάγραμμα 1.2. Εξέλιξη της τιμής του άνθρακα στην ΕΕ

⁶⁸ Για περισσότερα για τον τρόπο λειτουργίας του ΣΕΔΕ, βλ. ενδεικτικά: Vlachou A. (2014) "The European Union's Emissions Trading System", *Cambridge Journal of Economics*, 38, σελ. 127- 152.

⁶⁹ ΕΟΠ (2015) *Το ευρωπαϊκό περιβάλλον- κατάσταση και προοπτικές 2015:συνθετική έκθεση*, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος: Κοπεγχάγη, σελ. 104.

Πηγή: Dirix J., Peeters W., Sterckx S. (2015) "Is the EU ETS a Just Climate Policy?", *New Political Economy*, 20:5, σελ. 708.

Όπως είναι λογικό, οι αδυναμίες του συστήματος αυτού δεν πέρασαν απαρατήρητες από τη διεθνή κοινότητα, με αποτέλεσμα το ΣΕΔΕ να επηρεάζει αρνητικά την αξιοπιστία της ΕΕ σε διεθνές επίπεδο.⁷⁰ Εν προκειμένω, επισημαίνεται ότι η ΕΕ για να αντιμετωπίσει αυτή την κατάσταση και να αποκαταστήσει τις αδυναμίες του ΣΕΔΕ, εξέδωσε προσφάτως απόφαση για τη δημιουργία αποθεματικού σταθερότητας της αγοράς για το ΣΕΔΕ.⁷¹ Το αποθεματικό σταθερότητας της αγοράς αναμένεται να συσταθεί το 2018, να τεθεί σε λειτουργία την 1η Ιανουαρίου 2019 και έχει ως στόχο να καταστήσει το σύστημα ανθεκτικότερο στις ανισορροπίες μεταξύ προσφοράς και ζήτησης δικαιωμάτων εκπομπών.⁷²

Όπως αναφέρθηκε, η ΕΕ πέτυχε τους στόχους μείωσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Σε ότι αφορά τις επιμέρους επιδόσεις των 15 κρατών-μελών κατά την περίοδο 2008-2012, όπως φαίνεται και στον πίνακα 1.2., η εικόνα είναι αμφίσημη.⁷³ Σχεδόν όλα τα κράτη-μέλη επιτυγχάνουν τους στόχους μείωσης των εκπομπών με τη συμβολή του ΣΕΔΕ, και από αυτά μόνο έξι – Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Φινλανδία – επιτυγχάνουν τους εθνικούς στόχους τους χωρίς να κάνουν και χρήση των εύελικτων μηχανισμών.⁷⁴ Ωστόσο, η επίτευξη των θεσμικών επιδόσεων, ιδιαίτερα όταν γίνεται με τη χρήση

---

⁷⁰ Marcu A. (2015) "Paris 2015: What's in it for the EU?", *CEPS Commentary*, σελ. 4, https://www.ceps.eu/system/files/Paris2015_0.pdf.

⁷¹ Βάσει αυτού, όταν σε ένα έτος, το σύνολο των δικαιωμάτων εκπομπής υπερβαίνει ένα συγκεκριμένο όριο, ένα ποσοστό εξ' αυτών των δικαιωμάτων θα αποσύρεται αυτομάτως από την αγορά και θα μεταφέρεται στο αποθεματικό. Στην αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή υπάρχει έλλειψη δικαιωμάτων, θα αντλούνται δικαιώματα από το αποθεματικό στην αγορά. [*Συμβούλιο της ΕΕ* (2015) «Εκπομπές αερίων θερμοκηπίου: εγκρίθηκε η δημιουργία αποθεματικού για τη σταθερότητα της αγοράς», Δελτίο τύπου 656/15, 18/9/2015].

⁷² *Συμβούλιο της ΕΕ* (2016) Πολιτικές: «Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής στην ΕΕ». Σημειώνεται ότι η ημερομηνία έναρξης του μεταρρυθμισμένου ΣΕΔΕ αποτελεί το σημερινό αντικείμενο διαμάχης για τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Αρχικά, είχε συμφωνηθεί να τεθεί σε λειτουργία με την έναρξη της τέταρτης φάσης το 2021. Όμως, μετά από πιέσεις ορισμένων κρατών-μελών αποφασίστηκε η 1η Ιανουαρίου 2019 ως ημερομηνία έναρξης, γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις από τα κράτη-μέλη των οποίων οι οικονομίες εξαρτώνται από τον άνθρακα, τα οποία θεωρούν ότι η νέα ημερομηνία έναρξης δεν παρέχει τον απαραίτητο χρόνο προσαρμογής και, κατ' επέκταση, ότι συνεπάγεται πρόσθετο κόστος για τις οικονομίες τους.

⁷³ Selin H., VanDeveer S. (2015) *ό.π.*, σελ. 113.

⁷⁴ Αβράμη Λ. (2015) *ό.π.*, σελ. 87 και Eboli F., Davide M. (2012) "The EU and Kyoto Protocol: Achievements and Future Challenges", *Review of Environment Energy and Economics*, σελ. 2.

ευέλικτων μηχανισμών, είναι αρκετά αμφίβολο κατά πόσο συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος εν γένει.⁷⁵

Σύμφωνα με την έκθεση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος (ΕΟΠ) για το 2015, οι εκπομπές έχουν μειωθεί κατά μέσο όρο 12% σε σχέση με το 1990 (ΕΕ-15) και, ως εκ τούτου, η ΕΕ ξεπερνάει κατά πολύ το στόχο μείωσης των εκπομπών 8%. Συγκεκριμένα, για την πρώτη περίοδο δέσμευσης (2008-2012) η συνολική μείωση των εκπομπών στην ΕΕ-15 ήταν 15,1%, ενώ στην ΕΕ-28 η μείωση ήταν 19%.⁷⁶ Επισημαίνεται, όμως, ότι περίπου το 30% με 50% της μείωσης των εκπομπών οφείλεται στην οικονομική κρίση. Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΟΠ, η ΕΕ-28 έχει ήδη πετύχει το στόχο μείωσης κατά 20% μέχρι το 2020,⁷⁷ αφού το 2014 μείωσε τις εκπομπές της κατά 23% σε σχέση με το 1990.⁷⁸

Πίνακας 1.2. *Επιδόσεις των κρατών-μελών της ΕΕ-15 (2008-2012)*

Κράτος-μέλος	Επίδοση	Κράτος-μέλος	Επίδοση
Αυστρία	1,3%	Ισπανία	17,6%
Βέλγιο	-20%	Ιταλία	-11%
Γαλλία	-13,1%	Λουξεμβούργο	-10,1%
Γερμανία	-23,8%	Ολλανδία	-10%
Δανία	-25,5%	Πορτογαλία	14,3%
Ελλάδα	3,7%	Σουηδία	20,2%
Ηνωμένο Βασίλειο	-25,2%	Φινλανδία	-14,1%
Ιρλανδία	5,3%	Σύνολο	-15,1%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (2014) *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2014*, σελ. 186, επεξεργασία της συγγραφέως.

Το μεγάλο ερώτημα που προκύπτει εν προκειμένω είναι αν θα ίσχυε το ίδιο αποτέλεσμα στην περίπτωση που η οικονομική κρίση δεν είχε ξεσπάσει και η ανάπτυξη συνέχιζε με τους ρυθμούς της προηγούμενης δεκαετίας. Αυτό βέβαια είναι ένα ρητορικό ερώτημα αφού στην πραγματικότητα η ΕΕ πέτυχε τους στόχους της. Σε κάθε περίπτωση, και παρά τα όποια προβλήματα, το συνολικό σύστημα μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου της ΕΕ αποτελεί το πιο προηγμένο σύστημα στον κόσμο, γεγονός που το καθιστά παράδειγμα προς

⁷⁵ Ο λόγος για τον οποίο κρίνεται ότι το Πρωτόκολλο του Κιότο δεν συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος έχει να κάνει με τον προβληματικό σχεδιασμό του ίδιου του Πρωτοκόλλου. [Δικαίος Γ. (2016) *Οι Επιτροπές Συμμόρφωσης και η Συμβολή τους στην Εφαρμογή των Διεθνών Περιβαλλοντικών Συμφωνιών*, ΕΕΕΠ Ερευνητικά Κείμενα 1/2016, σελ. 27- 28, για περισσότερα βλ. ενδεικτικά Rosen A. (2015) "The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change", *Policy & Politics*, 43:1, σελ. 30- 58].

⁷⁶ Τράπεζα της Ελλάδος (2014) *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2014*, σελ. 186.

⁷⁷ Οι στόχοι για το 2020 προσδιορίστηκαν από το Doha Amendment που αφορά τη δεύτερη περίοδο δεσμεύσεων του Πρωτοκόλλου του Κιότο (2013-2020), το οποίο όμως ποτέ δεν τέθηκε σε εφαρμογή και γι' αυτό δεν θα μας απασχολήσει στην εργασία.

⁷⁸ ΕΟΠ (2015) *ό.π.*, σελ. 95 και European Environment Agency (2015) "Climate change: EU shows leadership ahead of Paris with 23% emissions cut", 20/10/2015, <http://www.eea.europa.eu/media/newsreleases/climate-change-eu-shows-leadership>.

μίμηση για τη διεθνή κοινότητα. Ως εκ τούτου, η ΕΕ καθίσταται (δυναμικά) «καθοδηγητής» για τις μετέπειτα συζητήσεις, καθώς κατέχει τόσο την εμπειρία όσο και την τεχνογνωσία στον τομέα της αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής, τις οποίες προσπαθεί να εξαγάγει και να επηρεάσει την εξέλιξη των διαπραγματεύσεων.

2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Συμφωνία των Παρισίων

2.1. Η μετά-Κιότο εποχή: ο δρόμος προς το Παρίσι

Το 2007 ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις για τη δεύτερη περίοδο δέσμευσης του Πρωτοκόλλου του Κιότο, δηλαδή μετά το 2012. Η ΕΕ έχοντας καταστήσει σαφή τον πρωταγωνιστικό και συνάμα καθοδηγητικό ρόλο της για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της ατζέντας των διαπραγματεύσεων σχετικά με το καθεστώς που θα εφαρμοζόταν μετά την εκπνοή της πρώτης περιόδου εφαρμογής του Πρωτοκόλλου.⁷⁹

Με παρότρυνση λοιπόν της ΕΕ, η διεθνής κοινότητα επεξεργάστηκε, τον Δεκέμβριο του 2007 στο Μπαλί, ένα διετές σχέδιο για την πορεία που έπρεπε να ακολουθήσουν οι διαπραγματεύσεις για την εξέλιξη του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Ο αποκαλούμενος «Οδικός Χάρτης του Μπαλί» προσδιόρισε τα θέματα των διαπραγματεύσεων και όρισε καταληκτική ημερομηνία για την υιοθέτηση μιας διεθνούς συμφωνίας τον Δεκέμβριο του 2009 (Κοπεγχάγη). Ειδικότερα, προβλέφθηκε ένα Σχέδιο Δράσης και ένα διετές χρονοδιάγραμμα διαπραγματεύσεων, που αφορούσε, μεταξύ άλλων, τα μέτρα αντιμετώπισης και προσαρμογής, την ανάπτυξη και μεταφορά τεχνολογίας και την παροχή χρηματοδότησης.⁸⁰

Νωρίτερα, τον Ιανουάριο του 2007 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε παρουσιάσει τις προτάσεις της για το κλίμα και την ενέργεια, θέτοντας φιλόδοξους στόχους με χρονικό ορίζοντα το 2020. Οι εν λόγω στόχοι υιοθετήθηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Μάρτιο του 2008 με το πακέτο για το Κλίμα και την Ενέργεια. Απώτερος σκοπός ήταν η μετατροπή της ευρωπαϊκής οικονομίας σε μία οικονομία υψηλής ενεργειακής απόδοσης και χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα προκειμένου η οικονομική ανάπτυξη να είναι φιλική προς την κλιματική αλλαγή. Στο πλαίσιο αυτό αποφασίστηκε ότι, έως ότου συναφθεί παγκόσμια και συνολική συμφωνία για τη μετά το 2012 περίοδο, η ΕΕ δεσμεύεται μονομερώς για:⁸¹

- μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου τουλάχιστον κατά 20% έως το 2020 σε σχέση με το 1990 (ποσοστό που μπορεί να ανέλθει στο 30% εφόσον και άλλες ανεπτυγμένες χώρες δεσμευθούν για ανάλογες μειώσεις εκπομπών)
- αύξηση του μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στη συνολική ενεργειακή κατανάλωση σε 20%,

⁷⁹ Schunz S. (2015) "The European Union's Climate Change Diplomacy" στο Koops A.J., Macaj G. (επιμ.) *The European Union as a Diplomatic Actor*, London: Palgrave MacMillan, σελ. 189.

⁸⁰ Αβράμη Α. (2015) *ό.π.*, σελ. 79.

⁸¹ European Commission (2008) *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - 20 20 by 2020 - Europe's climate change opportunity.*

- περιορισμό της χρήσης πρωτογενούς ενέργειας κατά 20% σε σύγκριση με τα προβλεπόμενα επίπεδα μέσω της βελτίωσης της ενεργειακής απόδοσης.⁸²

Εν όψει της Διάσκεψης στην Κοπεγχάγη (CoP15, Δεκέμβριος 2009) η ΕΕ επεδίωξε να αναδειχθεί ως «πρωτοπόρος δια του παραδείγματος»,⁸³ (έχοντας υιοθετήσει ήδη το νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της αλλαγής του κλίματος) και να ηγηθεί των διεθνών διαπραγματεύσεων αναδεικνύοντας την εσωτερική της πολιτική ως επιτυχημένο παράδειγμα για την επίτευξη μείωσης των εκπομπών με οικονομικά αποδοτικό τρόπο. Προέβαλε τόσο τις κανονιστικές της ρυθμίσεις όσο και την άμεση διασύνδεση της κλιματικής αλλαγής με την ενεργειακή πολιτική, ως απαιτούμενη από τους εταίρους, έτσι ώστε η προσέγγιση του προβλήματος να είναι ολοκληρωμένη.⁸⁴ Η ΕΕ επιθυμούσε να κατευθύνει τις διαπραγματεύσεις με πρότυπο τη δική της πολιτική, καθώς οι αυστηρές περιβαλλοντικές ρυθμίσεις που ισχύουν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δημιουργούν άνισους όρους ανταγωνισμού μεταξύ των ενδοκοινοτικών επιχειρήσεων και των εξωκοινοτικών, εις βάρος των πρώτων.⁸⁵ Τα οικονομικά συμφέροντα δηλαδή ήταν αυτά που αποτέλεσαν κίνητρο για την ΕΕ να προωθήσει την παγκόσμια συνεργασία για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής υπό την καθοδήγησή της.

Όμως, ορισμένοι παράγοντες δεν επέτρεψαν στην ΕΕ να διατηρήσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο που είχε μέχρι τότε στις εξελίξεις για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. Οι οικονομικές συγκυρίες υποβάθμισαν το πολιτικό ενδιαφέρον των κρατών σε παγκόσμιο επίπεδο για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων.⁸⁶ Η υιοθέτηση φιλόδοξων στόχων θεωρήθηκε φραγμός για την οικονομική ανάπτυξη και παρ' όλο που η ΕΕ απέδειξε ότι οι πολιτικές για την κλιματική αλλαγή δεν συνδέονται αναγκαστικά με την οικονομική ανάπτυξη –δεδομένου ότι την περίοδο 2006-2007 μείωσε τις εκπομπές της κατά 1,6%, ενώ παράλληλα το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της αυξήθηκε κατά 2,7%⁸⁷–, δεν κατάφερε να πείσει τα υπόλοιπα κράτη να ακολουθήσουν το παράδειγμα της.

Παράλληλα, η οικονομική άνοδος της Κίνας επέφερε αλλαγές στο διεθνές *status quo* και, καθώς η παγκόσμια τάξη διαμορφώνεται από την κατανομή της

⁸² Το πακέτο για το Κλίμα και την Ενέργεια του 2009 αποτελεί τη δεσμευτική νομοθεσία των στόχων αυτών για τα κράτη-μέλη της ΕΕ.

⁸³ Schunz S. (2015) *ό.π.*, σελ. 191, Elgström O. (2014) *ό.π.*, σελ. 33.

⁸⁴ Δούση Εμμ. (2012) *ό.π.*, σελ. 895 και Oberthür S., Roche Kelly C. (2008) *ό.π.*, σελ. 39.

⁸⁵ Bogojević S. (2015) "Global imbalances in climate protection, leadership ambitions and EU climate change law" στο Engelbrekt A.B., Mårtensson M., Oxelheim L., Persson T. (επιμ.) *The EU's Role in Fighting Global Imbalances*, United Kingdom: Edward Elgar Publishing, σελ. 99.

⁸⁶ Dröge S. (2016) "The Paris Agreement 2015: turning point for the international climate regime", *SWP Research Paper*, σελ. 12.

⁸⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010) *Γενική έκθεση επί της δραστηριότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης - 2009*, σελ. 34.

ισχύος των κρατών,⁸⁸ είχε αρνητικό αντίκτυπο στο διεθνή ρόλο της ΕΕ στα περιβαλλοντικά *fora*. Ειδικότερα στον τομέα της κλιματικής αλλαγής, η συγκατάθεση της Κίνας ήταν πλέον απαραίτητη για την επίτευξη συμφωνίας, καθώς βαθμιαία είχε αναδειχθεί αφενός σε έναν από τους πιο σημαντικούς δρώντες και, αφετέρου σε έναν από τους μεγαλύτερους ρυπαντές.⁸⁹

Επιπλέον, το Συμβούλιο δεν κατάφερε να καταλήξει σε μια σαφή εντολή ως προς το επιθυμητό περιεχόμενο του νέου καθεστώτος, αλλά προχώρησε μόνο σε μια γενικόλογη δέσμευση περαιτέρω μείωσης των εκπομπών σε περίπτωση που αναλάμβαναν αντίστοιχη προσπάθεια και άλλα κράτη και δη τα αναπτυσσόμενα.⁹⁰ Έτσι, η ΕΕ δεν κατάφερε να βρει συμμάχους, με αποτέλεσμα να είναι απομονωμένη στις διαπραγματεύσεις.⁹¹

Όλα τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα να υποβαθμιστεί σε μεγάλο βαθμό ο διεθνής ρόλος της ΕΕ, γεγονός που κατέστη σαφές στη διάσκεψη της Κοπεγχάγης (CoP15) το 2009. Αν η ΕΕ κατείχε πράγματι τον ηγετικό ρόλο, οι διαπραγματεύσεις πιθανόν να μην είχαν αποτύχει, όπως και τελικά έγινε.⁹² Αντιθέτως, το ενδιαφέρον στράφηκε στις θέσεις των ΗΠΑ και της Κίνας, των οποίων η συγκατάθεση απεδείχθη απαραίτητη για την επίτευξη συμφωνίας. Μερικά χρόνια αργότερα, η κοινή ανακοίνωση των ΗΠΑ και της Κίνας τον Νοέμβριο του 2014 για την ανάληψη συγκεκριμένων στόχων μείωσης ή περιορισμού των εκπομπών, διαμόρφωσε ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό κλίμα για την υιοθέτηση διεθνούς συμφωνίας στο Παρίσι.⁹³

Φάνηκε λοιπόν ότι η ΕΕ είχε δευτερεύοντα ρόλο, για ακόμη μία φορά. Βέβαια, οι εμπειρίες του παρελθόντος έχουν κάνει σαφές για την ΕΕ ότι η στρατηγική του επιτυχημένου παραδείγματος της επιτρέπει μεν να διαδραματίσει πρωγωνιστικό ρόλο στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για την κλιματική αλλαγή, αλλά η θέση και η στάση των υπόλοιπων κύριων εταίρων είναι καθοριστική για την έκβασή τους.⁹⁴

---

⁸⁸ Heywood A. (2013) *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Αθήνα: Κριτική, σελ. 55.

⁸⁹ Elgström O. (2014) *ό.π.*, σελ. 27 και Bäckstrand K., Elgström O. (2013) "The EU's role in climate change negotiations: from leader to 'leadiator'", *Journal of European Public Policy*, 20:10, σελ. 1373.

⁹⁰ Δούση Εμμ. (2014) *ό.π.*, σελ. 121.

⁹¹ Bäckstrand K., Elgström O. (2013) *ό.π.*, σελ. 1378.

⁹² Ως αποτυχίες θεωρούνται οι διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα από την Κοπεγχάγη το 2009, μέχρι το Παρίσι το 2015 (Cancun 2010, Durban 2011, Doha 2012, Warsaw 2013, Lima 2014).

⁹³ Carafa L. (2015) "Is the US-China Climate Agreement a Game-changer?", *The International Spectator*, 50:1, σελ. 13.

⁹⁴ Αβράμη Α. (2015) *ό.π.*, σελ. 85.

2.2. Οι διαπραγματεύσεις στη Διάσκεψη των Παρισίων

Η ΕΕ σταδιακά κατανόησε ότι δεν μπορεί να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο ως «πρωτοπόρος δια του παραδείγματος» χωρίς να έχει συμμάχους.⁹⁵ Σε αυτό το πλαίσιο, η αναζήτηση συμμάχων αποτέλεσε προτεραιότητα της ΕΕ πριν τις διαπραγματεύσεις στο Παρίσι. Οι προσπάθειες αυτές οδήγησαν στη διαμόρφωση ενός *συνασπισμού υψηλών φιλοδοξιών*,⁹⁶ ο οποίος διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία μιας θετικής δυναμικής κατά τις διαπραγματεύσεις, καθώς και στη συμμετοχή των μεγαλύτερων ρυπαντών στη Συμφωνία.⁹⁷

Παράλληλα, η ΕΕ συνειδητοποίησε ότι έπρεπε να υιοθετήσει μια πιο ρεαλιστική και πραγματιστική προσέγγιση, με στόχο να ηγηθεί των διαπραγματεύσεων.⁹⁸ Έτσι λοιπόν, τον Ιανουάριο του 2014, η Επιτροπή υπέβαλε προτάσεις για μονομερή δέσμευση της ΕΕ για μείωση των εκπομπών με ορίζοντα το 2030, οι οποίες εγκρίθηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Οκτώβριο του 2014. Βάσει αυτού, η ΕΕ αναλαμβάνει τους ακόλουθους στόχους: μείωση κατά 40% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου σε όλους τους τομείς της οικονομίας σε σύγκριση με το 1990 και αύξηση της ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και της ενεργειακής απόδοσης κατά τουλάχιστον 27% έως το 2030.⁹⁹

Η ΕΕ εισήλθε στις διαπραγματεύσεις στο Παρίσι χωρίς να έχει υιοθετήσει το απαραίτητο νομικό πλαίσιο για την εφαρμογή του στόχου για το 2030, σε αντίθεση με τη Διάσκεψη στην Κοπεγχάγη. Δήλωσε μάλιστα ότι το απαιτούμενο νομικό πλαίσιο θα νομοθετηθεί σταδιακά κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών.¹⁰⁰ Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η ΕΕ περίμενε να δει τις εξελίξεις στο Παρίσι για να προχωρήσει στην υιοθέτηση της απαραίτητης νομοθεσίας για την επίτευξη των νέων στόχων, προκειμένου να προφυλαχθεί η ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Οι στόχοι της ΕΕ χαρακτηρίζονται ως μετριοπαθείς και έχουν απομακρυνθεί από τους μεγαλεπήβολους στόχους που εξέφραζε στις προηγούμενες διαπραγματεύσεις. Πρόκειται δηλαδή για σημαντική υπαναχώρηση σε σχέση με τους στόχους για το 2020. Σε αυτό βέβαια συμβάλει

---

⁹⁵ Oberthür S., Wyns T. (2014) "Paris Climate Agreement 2015 – EU needs to ensure 'signal' and 'direction'", Policy Brief 2014/08, *Institute for European Studies*, σελ. 2.

⁹⁶ Ο συνασπισμός αυτός αποτελείται από: την ΕΕ, το Μεξικό, τον Καναδά, τις χώρες της Αφρικής, της Καραϊβικής και τα νησιά του Ειρηνικού. Κατά τη διάρκεια του CoP21 εντάχθηκαν στο συνασπισμό οι ΗΠΑ και η Βραζιλία.

⁹⁷ Oberthür S. (2016) "Where to go from Paris? The European Union in climate geopolitics", *Global Affairs*, σελ. 4 και Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016) *Η πορεία μετά το Παρίσι: αξιολόγηση των συνεπειών της Συμφωνίας του Παρισιού – συνοδευτικό της πρότασης απόφασης του Συμβουλίου για την υπογραφή, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Συμφωνίας του Παρισιού η οποία συνήφθη βάσει της σύμβασης-πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή*, σελ. 3.

⁹⁸ Bäckstrand K., Elgström O. (2013) *ό.π.*, σελ. 1370.

⁹⁹ Erbach G. (2015b) *Negotiating a new UN climate agreement, challenges on the road to Paris*, European Parliament, European Parliamentary Research Service, σελ. 15, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/551347/EPRS_IDA\(2015\)551347_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/551347/EPRS_IDA(2015)551347_EN.pdf).

¹⁰⁰ Dröge S., Spencer T. (2015) "The EU's INDC and its contribution to a successful deal in Paris 2015", *SWP Working Papers*, σελ. 3.

και το γεγονός ότι ορισμένα κράτη-μέλη της ΕΕ, τα οποία αμφισβήτησαν δημόσια τους στόχους που είχε ορίσει η Επιτροπή,¹⁰¹ (Τσεχία, Κύπρος, Ουγγαρία, Ρουμανία, Βουλγαρία με επικεφαλής την Πολωνία) εμποδίζουν μια πιο φιλόδοξη στάση.¹⁰² Η ετερογένεια στο εσωτερικό της ΕΕ αφενός δεν επέτρεψε την υιοθέτηση φιλόδοξων στόχων και, αφετέρου, αποτέλεσε πλήγμα στην αξιοπιστία της.

Ειδικότερα, οι οικονομίες των προαναφερθέντων κρατών εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον άνθρακα, ως κύρια πηγή ενέργειας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η Πολωνία παράγει περίπου το 85% με 90% της ηλεκτρικής της ενέργειας από καύση άνθρακα ενώ παράλληλα η κυβέρνηση αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, καθώς απαιτούνται τεράστιες επενδύσεις για την αναβάθμιση της ενεργειακής υποδομής της χώρας.¹⁰³ Οι αντιρρήσεις των κρατών αυτών βασίζονται στο επιχειρήμα ότι η μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα θα αποτελέσει πλήγμα για την εθνική τους οικονομία.¹⁰⁴ Όπως είδαμε, σημαντικές είναι επίσης οι ενστάσεις των εν λόγω κρατών για τη μεταρρύθμιση του ΣΕΔΕ. Από την άλλη βέβαια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγγυάται ότι «η μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο ορθής διαχείρισης, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές στον τομέα της ενέργειας και την οικονομική δομή σε όλη την ΕΕ. Αυτό σημαίνει επίσης ότι πρέπει να προβλεφθούν και να μετριαστούν οι κοινωνικές συνέπειες της μετάβασης σε συγκεκριμένες περιφέρειες και κοινωνικοοικονομικούς τομείς».¹⁰⁵

Αυτή, λοιπόν, η ετερογένεια στο εσωτερικό της ΕΕ, με την παράλληλη αναξιοπιστία που εκπέμπει σε διεθνές επίπεδο λόγω των αδυναμιών του συστήματός της (όπως αναλύθηκε παραπάνω), καθιστούν τον ρόλο της αρκετά περιορισμένο.¹⁰⁶ Στο σημείο αυτό, δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί η οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2009 και άλλαξε την επιχειρηματολογία και την προσέγγιση των κρατών, επηρεάζοντας τις θέσεις τους, κυρίως ως προς τον τρόπο με τον

---

¹⁰¹ Elgström O. (2015) "Legitimacy, Credibility and Coherence – Perceptions of EU Roles in Global Climate Change Negotiations", *EUI Working Paper RSCAS 2015/06*, σελ. 7.

¹⁰² Groen A. (2015) "On the Road to Paris: How Can the EU Avoid Failure at the UN Climate Change Conference (CoP 21)?" , *IAI Working Papers*, 15:33, σελ. 9.

¹⁰³ Parker C., Karlsson C. (2010) "Climate Change and the European Union's Leadership Moment: An Inconvenient Truth?", *Journal of Common Market Studies*, 48:4, σελ. 935, Focken H. (2015) "Between National Interests and the Greater Good: struggling towards a common European union energy policy in the context of climate change", *Journal of International Affairs*, 69:1, σελ. 179-180 και Księżopolski M. K. (2012) "The geo-economics of climate change regime – Polish perspective", *Warsaw University, Studia* 29, σελ. 112.

¹⁰⁴ Cléménçon R. (2016) "The Two Sides of the Paris Climate Agreement: Dismal Failure or Historic Breakthrough?", *Journal of Environment & Development*, 25:1, σελ. 14 και Foy H. (2014) "Poland on course for battle on new EU climate change targets", *Financial Times*, 1/10/2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/4ec9373c-495e-11e4-8d68-00144feab7de.html#axzz4IGHGRskX>.

¹⁰⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016) *ό.π.*, σελ. 5.

¹⁰⁶ Skovgaard J. (2014) "EU climate policy after the crisis", *Environmental Politics*, 23:1, σελ. 9.

οποίο θα επιτευχθεί η επιθυμητή μείωση των εκπομπών.¹⁰⁷ Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα: κατά πόσο αυτές οι νέες συνθήκες θα μπορούσαν να επιτρέψουν στην ΕΕ να διεκδικήσει πρωταγωνιστικό ή ηγετικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις στο Παρίσι τον Δεκέμβριο του 2015;

Στις 25 Φεβρουαρίου 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε μια ανακοίνωση με τίτλο «*Το Πρωτόκολλο του Παρισιού – Προσχέδιο για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας αλλαγής του κλίματος μετά το 2020*». Με τη συγκεκριμένη ανακοίνωση η Επιτροπή έθεσε τους στόχους της ΕΕ για την επικείμενη Συμφωνία. Συγκεκριμένα, διευκρινίζεται ότι ο μακροπρόθεσμος στόχος πρέπει να είναι η μείωση των παγκόσμιων εκπομπών κατά τουλάχιστον 60% χαμηλότερη από τα επίπεδα του 2010 μέχρι το 2050 και, στο πλαίσιο αυτό, καθορίζονται σαφείς, συγκεκριμένες, φιλόδοξες και νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις μετριασμού των εκπομπών (mitigation commitments) που θα επιτρέψουν την επίτευξη του –υπό συζήτηση κατά τις διαπραγματεύσεις– στόχου, δηλαδή τον περιορισμό της αύξησης της μέσης παγκόσμιας θερμοκρασίας σε επίπεδα κάτω των 2°C.¹⁰⁸

Η ΕΕ υπέβαλε τον Μάρτιο του 2015 τις Εθνικά Καθορισμένες Προθέσεις Συνεισφοράς.¹⁰⁹ Αυτές βασίστηκαν στις σχετικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Οκτωβρίου του 2014 και ουσιαστικά περιείχαν τη δέσμευση ότι η ΕΕ και τα 28 κράτη-μέλη της θα μειώσουν από κοινού τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου τουλάχιστον κατά 40% έως το 2030 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990.¹¹⁰

Η ΕΕ ήθελε η νέα συμφωνία να έχει τη μορφή Πρωτοκόλλου, προκειμένου να κατοχυρώσει αφενός την ισχυρότερη δυνατή πολιτική βούληση και, αφετέρου, την νομική δέσμευση των κρατών στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου.¹¹¹ Αυτό όμως δεν κατέστη εφικτό κυρίως εξαιτίας αντιδράσεων των ΗΠΑ οι οποίες δεν ήθελαν κάτι τόσο δεσμευτικό λόγω των ιδιαιτεροτήτων της εγχώριας διαδικασίας που ισχύει για την επικύρωση διεθνών συνθηκών. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Αμερικανικού Συντάγματος, για την επικύρωση διεθνούς συνθήκης απαιτείται η συγκατάθεση των 2/3 της Γερουσίας. Ωστόσο, υπάρχει η δυνατότητα συμμετοχής σε διεθνείς συμφωνίες με δύο ακόμη τρόπους: α) με έγκριση από το Κογκρέσο (congressional-executive agreements) και β) με απόφαση του Προέδρου

---

¹⁰⁷ Bakker C. (2015) "Climate Governance towards Paris 2015 and beyond: EU and US perspectives", *The Italian Yearbook of International Law Online*, 24:1, σελ. 149, Δούση Εμμ. (2012) *ό.π.*, σελ. 895, Bäckstrand K., Elgström O. (2013) *ό.π.*, σελ. 1375.

¹⁰⁸ European Commission (2015) *The Paris Protocol – A blueprint for tackling global climate change beyond 2020*, σελ. 5

¹⁰⁹ Οι Εθνικά Καθορισμένες Προθέσεις Συνεισφορών (Intended Nationally Determined Contributions – INDCs) προετοιμάζονται σε εθνικό επίπεδο από κάθε μέρος της συμφωνίας UNFCCC και αφορούν τους εθνικούς στόχους των μερών για μείωση των αερίων του θερμοκηπίου.

¹¹⁰ Τράπεζα της Ελλάδος (2015) *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2015*, σελ 213.

¹¹¹ EU position for the UN climate change conference in Paris, *Council conclusions*, 18/09/2015, παρ.9.

(presidential executive agreements και treaty-executive agreements).¹¹² Τόσο η πλειοψηφία της Γερουσίας όσο και του Κογκρέσου, λίγο πριν τη Διάσκεψη στο Παρίσι τάχθηκαν κατά της όποιας δεσμευτικής συμφωνίας.¹¹³ Για το λόγο αυτό, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, Μπάρακ Ομπάμα (ο οποίος ήταν σαφώς υπέρ μιας αποτελεσματικής συμφωνίας), προώθησε τη μορφή της Συμφωνίας και όχι του Πρωτοκόλλου για να μπορέσει να παρακάμψει τη Γερουσία και το Κογκρέσο και, με απόφασή του, να επικυρωθεί η Συμφωνία.¹¹⁴

Επίσης, η ΕΕ επεδίωκε τη δέσμευση όλων των κρατών σε έναν σαφή και μακροπρόθεσμο στόχο (μείωση των παγκόσμιων εκπομπών κατά τουλάχιστον 50% κάτω από τα επίπεδα του 1990 μέχρι το 2050).¹¹⁵ Ουσιαστικά, η ΕΕ πίεζε για μια δυναμική συμφωνία η οποία να βασίζεται σε ένα πλαίσιο διαφάνειας και να έχει διαδικασία επανεξέτασης (follow up) κάθε πέντε χρόνια. Πρέσβευε, δηλαδή, ότι το νέο σύστημα θα πρέπει παρέχει ένα καθεστώς με κοινούς κανόνες για την παρακολούθηση των επιδόσεων των κυβερνήσεων και σύστημα λογοδοσίας όσον αφορά την υλοποίηση των στόχων τους.¹¹⁶ Ακόμη, ήθελε να υπάρξει πρόβλεψη για τη θέση σε ισχύ μετά την επικύρωσή της από σημαντικό αριθμό συμβαλλόμενων μερών που εκπροσωπούν ένα σημαντικό ποσοστό εκπομπών,¹¹⁷ ώστε να εξασφαλιστεί ότι η Συμφωνία των Παρισίων θα είναι πραγματικά παγκόσμια και όντως αποτελεσματική.

Επιπρόσθετα, η ΕΕ ήθελε να συμπεριληφθεί στη Συμφωνία η μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου από τις διεθνείς αεροπορικές και θαλάσσιες μεταφορές κάτι που όμως δεν έγινε αποδεκτό καθώς εκφράστηκαν έντονες αντιδράσεις από τα κράτη των οποίων η οικονομία τους είναι εξαρτημένη από το πετρέλαιο.¹¹⁸ Σε κάθε περίπτωση πάντως, ήθελε να διασφαλίσει τη δέσμευση των βασικών εμπορικών ανταγωνιστών της για να αποφύγει τους άνισους όρους διεθνούς ανταγωνισμού.¹¹⁹

---

¹¹² Bodansky D. (2015) "Legal options for U.S. acceptance of a new climate change agreement", *Center for Climate and Energy Solutions*, σελ. 5.

¹¹³ Goldenberg S. (2015) "How US negotiators ensured landmark Paris climate deal was Republican-proof", *The Guardian*, 13/12/2015, <https://www.theguardian.com/usnews/2015/dec/13/climate-change-paris-deal-cop21-obama-administrationcongress-republicans-environment>.

¹¹⁴ Groves S. (2015) "Obama's Plan to Avoid Senate Review of the Paris Protocol", *Backgrounder: 3055*, 21 September, σελ. 9. Εδώ, σημειώνεται ότι ο όρος συνθήκη και ο όρος συμφωνία χρησιμοποιούνται με διαφορετικό νομικό βάρος.

¹¹⁵ EU position for the UN climate change conference in Paris, *Council conclusions*, 18/09/2015, παρ.3.

¹¹⁶ Στο ίδιο, παρ. 15.

¹¹⁷ Στο ίδιο, παρ. 9.

¹¹⁸ Fuhr L. et al. (2015) "CoP 21 and the Paris Agreement: A Force Awakened", *Heinrich Böll Stiftung*, 15/12/2015, <https://www.boell.de/de/node/288509>.

¹¹⁹ Marcu A. (2015) *ό.π.*, σελ. 6.

2.3. Η τελική συμφωνία και οι προοπτικές εφαρμογής της

Ο ρόλος της ΕΕ κρίνεται επομένως ως συμπρωταγωνιστικός στο Παρίσι. Αν δεν είχαν συμφωνήσει η Κίνα και οι ΗΠΑ το πιθανότερο είναι να είχαμε μια συμφωνία σαν εκείνη που υιοθετήθηκε στο Κιότο ή, ακόμη χειρότερα, μία ακόμη αποτυχία των διαπραγματεύσεων, όπως είχε συμβεί στις προηγούμενες διασκέψεις.¹²⁰ Σίγουρα, πάντως, η ΕΕ διαδραμάτισε έναν εποικοδομητικό ρόλο κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Παρίσι που οδήγησαν στη Συμφωνία, συμβάλλοντας κυρίως στη γεφύρωση των απόψεων των μεγαλύτερων ρυπαντών.

Αξίζει να γίνει μια αναλυτικότερη αναφορά στη Συμφωνία και στα βασικά της σημεία. Κατ' αρχάς, πρόκειται για την πρώτη πολυμερή δεσμευτική συμφωνία που καλύπτει δυνητικά το σύνολο των εκπομπών, θέτοντας μάλιστα ως στόχο να περιοριστεί μακροπρόθεσμα η αύξηση της μέσης παγκόσμιας θερμοκρασίας κάτω των 2°C σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα και να συνεχιστούν οι προσπάθειες για να περιοριστεί σε 1,5°C, «αναγνωρίζοντας ότι αυτό θα περιόριζε ουσιαστικά τους κινδύνους και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής».¹²¹ Η αποδοχή αυτού του εξαιρετικά φιλόδοξου στόχου από τη διεθνή κοινότητα είναι ίσως η μεγαλύτερη επιτυχία της Συμφωνίας.¹²² Επισημαίνεται ότι ο στόχος των 2°C αντανάκλα μια μακρόχρονη θέση της ΕΕ, ενώ η αναφορά στο στόχο των 1,5°C αντιπροσωπεύει τις θέσεις των μικρών νησιωτικών κρατών –τα οποία κινδυνεύουν με εξαφάνιση λόγω της ανόδου της στάθμης της θάλασσας– και των λιγότερο ανεπτυγμένων, που είναι ευάλωτα στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.¹²³

Η Συμφωνία καθορίζει ένα σφαιρικό σχέδιο δράσης προκειμένου να κινητοποιηθεί ολόκληρη η υφήλιος για να αποφευχθεί η επικίνδυνη αλλαγή του κλίματος. Στο πλαίσιο αυτό, καθορίζεται ως στόχος η κατά το συντομότερο δυνατόν κορύφωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου σε παγκόσμιο επίπεδο και, στη συνέχεια, στο δεύτερο μισό του αιώνα η μείωση τους στα επίπεδα που μπορούν να απορροφούν τα δάση. Ο λόγος που υπάρχει αυτή η πρόβλεψη είναι ώστε όλα τα κράτη να δώσουν έμφαση στην οικονομική τους ανάπτυξη, έχοντας όμως ως μακροπρόθεσμο στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος. Η διατύπωση της διάταξης αυτής βέβαια, είναι γενική και δεν γίνεται αναφορά σε ποσοτικοποιημένους στόχους ή συγκεκριμένο έτος.¹²⁴ Οι στόχοι μείωσης των χωρών καθορίζονται μέσω των Εθνικά Καθορισμένων Προθέσεων Συνεισφοράς, οι οποίες θα καταγράφονται σε δημόσιο μητρώο.¹²⁵ Πρόκειται για μια από κάτω προς τα πάνω (bottom-up) προσέγγιση, δηλαδή τα ίδια τα κράτη επιλέγουν τόσο το στόχο μείωσης, όσο και τον τρόπο επίτευξής του.

---

¹²⁰ Βλ. παραπομπή 92.

¹²¹ *United Nations* (2015) Paris Agreement, άρθρο 2 παρ. 1(α).

¹²² Cléménçon R. (2016) *ό.π.*, σελ. 8.

¹²³ Στο ίδιο, σελ. 8,9 και Schunz S. (2016) *ό.π.*, σελ. 4.

¹²⁴ *United Nations* (2015) Paris Agreement, άρθρο 4.

¹²⁵ Στο ίδιο, άρθρο 4 παρ. 2.

Ωστόσο, οι Εθνικά Καθορισμένες Προθέσεις Συνεισφοράς που κατατέθηκαν μέχρι τη Διάσκεψη στο Παρίσι, ακόμα και αν εφαρμοστούν ορθά, στην καλύτερη περίπτωση θα περιορίσουν την αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη στους 2,7°C.¹²⁶ Ως εκ τούτου, δεν αρκούν για την κάλυψη του στόχου των 2°C και τα κράτη έχουν κληθεί να τις αναθεωρήσουν για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός. Το γεγονός λοιπόν ότι δεν υπάρχει μηχανισμός που να εξασφαλίζει ότι οι συνδυασμένες προσπάθειες των χωρών θα είναι επαρκείς για την επίτευξη του μακροπρόθεσμου στόχου των 2°C είναι ίσως το μεγαλύτερο μειονέκτημα της Συμφωνίας. Πάντως, σε κάθε περίπτωση, τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν νομικά δεσμευτική υποχρέωση να λάβουν εσωτερικά μέτρα μετριασμού των εκπομπών, με σκοπό την επίτευξη των στόχων των συνεισφορών τους.

Επίσης, προβλέπεται μια διαδικασία επανεξέτασης (follow up) κάθε πέντε χρόνια, η οποία στην ουσία θα αξιολογεί την πρόοδο των στόχων και τα κράτη θα πρέπει να υποβάλλουν τους νέους τους στόχους, οι οποίοι οφείλουν να είναι πιο φιλόδοξοι από τους προηγούμενους.¹²⁷ Εδώ, παρατηρείται μία από πάνω προς τα κάτω (top-down) προσέγγιση με *ex ante* αξιολογήσεις και *ex post* αναθεωρήσεις.

Ακόμη, η Συμφωνία περιλαμβάνει μέτρα για χρηματοδότηση των μερών σχετικά με την αντιμετώπιση των αναγκών που συνδέονται με την προσαρμογή και τις απώλειες/ζημιές από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.¹²⁸ Τέλος, η Συμφωνία καλεί τις ανεπτυγμένες χώρες να συνδράμουν τις αναπτυσσόμενες μέσω χρηματοδότησης και μεταφοράς τεχνολογίας ώστε να μειώσουν τις εκπομπές τους και να θωρακιστούν έναντι των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.¹²⁹ Σημειώνεται εδώ ότι η ΕΕ είναι ο σημαντικότερος πάροχος βοήθειας για την ανάπτυξη και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής σε άλλες ηπείρους.¹³⁰

Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι, σε γενικές γραμμές, η ΕΕ έμεινε ικανοποιημένη από το αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων. Ασφαλώς, είναι μια συμφωνία που εκφράζει τον συμβιβασμό των διαπραγματευόμενων μερών και άρα δεν θα μπορούσαν να λείπουν ορισμένες ασάφειες. Συγχρόνως, αρκετά ζητήματα που σχετίζονται με την εφαρμογή της Συμφωνίας παραμένουν ανοιχτά, όπως για παράδειγμα οι κοινές προδιαγραφές για τις μετρήσεις των εκπομπών και ο ρόλος των συστημάτων εμπορίας ρύπων.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η Συμφωνία αυτή μπορεί –και πρέπει– να θεωρηθεί ως η αρχή μιας πιθανής λύσης, αφού εκφράζει τη συλλογική πολιτική βούληση 195 κρατών. Ήταν, δηλαδή, το πρώτο βήμα, ίσως και το πιο εύκολο,¹³¹

---

¹²⁶ Bodansky D. (2016) “The Paris Climate Change Agreement: a new hope?”, *American Journal of International Law*, 110:2, σελ. 290.

¹²⁷ *United Nations* (2015) Paris Agreement, άρθρο 4 παρ. 9 και παρ. 3.

¹²⁸ Στο ίδιο, άρθρο 8.

¹²⁹ Στο ίδιο, άρθρο 9.

¹³⁰ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. European Commission (2015) *European Union Climate Funding for Developing Countries -2015*.

¹³¹ Plumer B. (2015) “The world just agreed to a major climate deal in Paris. Now comes the hard part”, *Vox Energy & Environment*, 12/12/2015, <http://www.vox.com/2015/12/12/9981020/paris-climate-deal>.

δεδομένου ότι πρόκειται για μια εξαιρετικά ευέλικτη συμφωνία με δυναμική διαδικασία αναθεώρησης. Κατά γενική ομολογία, η Συμφωνία θεωρήθηκε θετική εξέλιξη και βήμα προς τα εμπρός. Ωστόσο, για κάποιους αναλυτές, φαίνεται να είναι μια Συμφωνία «καλών προθέσεων»,¹³² όπως οι περισσότερες που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος. Μένει να δούμε αν τα κράτη θα μείνουν προσηλωμένα στους στόχους που τέθηκαν στο Παρίσι για την καταπολέμηση του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής και αν το αισιόδοξο κλίμα που διαμορφώθηκε στη Διάσκεψη στο Παρίσι θα διατηρηθεί στην επικείμενη Διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών στο Μαρακές (CoP 22, Νοέμβριος 2016) όπου αναμένεται να συζητηθούν τα ανοικτά θέματα της Συμφωνίας των Παρισίων.

Τουλάχιστον 55 χώρες, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το 55% των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, πρέπει να επικυρώσουν τη συμφωνία ώστε αυτή να τεθεί σε ισχύ.¹³³ Μέχρι σήμερα η Συμφωνία έχει υπογραφεί από 191 κράτη ενώ 61 κράτη (που αντιπροσωπεύουν το 47,79% των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου) την έχουν επικυρώσει.¹³⁴ Ανάμεσα σε αυτά βρίσκονται οι ΗΠΑ και η Κίνα, οι δύο μεγαλύτεροι ρυπαντές παγκοσμίως, που επικύρωσαν τη Συμφωνία στις 3 Σεπτεμβρίου 2016 στο πλαίσιο της Συνόδου Κορυφής των G20.¹³⁵ Το γεγονός αυτό ασκεί ιδιαίτερη πίεση στην ΕΕ, η οποία καλείται να επισπεύσει τη διαδικασία επικύρωσης¹³⁶ για να μην τεθεί στο περιθώριο της διεθνούς προσπάθειας αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής.

Εν κατακλείδι, η πρόκληση που αντιμετωπίζει τώρα η ΕΕ είναι να πείσει τους εταίρους της ότι η πολιτική της για την κλιματική αλλαγή παραμένει ένα αξιόπιστο μοντέλο, παρά τις διαφωνίες που υπάρχουν στο εσωτερικό της. Παράλληλα, προτεραιότητα της ΕΕ είναι να υποστηρίξει την εφαρμογή της Συμφωνίας των Παρισίων και υπό αυτό το πρίσμα αφενός να υιοθετήσει έγκαιρα την απαραίτητη νομοθεσία για την εφαρμογή του πλαισίου πολιτικής για το κλίμα και την ενέργεια έως το 2030, όπως έχει συμφωνηθεί και, αφετέρου να επικυρώσει τη Συμφωνία το συντομότερο δυνατό. Τέλος, η ΕΕ θα πρέπει να είναι σε θέση να κατανοεί ταχύτερα τις αλλαγές στο διεθνές γίγνεσθαι, ώστε να μπορεί να σχηματίζει μια στρατηγική που θα επιφέρει τον πρωταγωνιστικό ρόλο που επιζητά στα διεθνή περιβαλλοντικά *fora*.

---

¹³² Cassidy J. (2015) "A skeptical note on the Paris Climate Deal", *The New Yorker*, 14/12/2015, <http://www.newyorker.com/news/john-cassidy/skeptical-note-paris-climate-deal>.

¹³³ *United Nations* (2015) Paris Agreement, άρθρο 21, παρ. 1.

¹³⁴ *United Nations Framework Convention on Climate Change*, Paris Agreement – Status of Ratification, http://unfccc.int/paris_agreement/items/9444.php.

¹³⁵ Phillips T., Harvey F., Yuhas A. (2016) "Breakthrough as US and China agree to ratify Paris climate deal", *The Guardian*, 3/9/2016, <https://www.theguardian.com/environment/2016/sep/03/breakthrough-us-china-agree-ratify-paris-climate-change-deal>.

¹³⁶ Maurice E. (2016) "EU rushing to ratify climate agreement", *EU Observer*, 23/9/2016, <https://euobserver.com/environment/135205>.

Συμπερασματικές σκέψεις

Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια αποκρυστάλλωσης της πολιτικής της ΕΕ για την κλιματική αλλαγή, τόσο σε σχέση με τις διαπραγματεύσεις που λαμβάνουν χώρα στο διεθνές επίπεδο, όσο και στην ουσία της. Όπως διαπιστώθηκε, το σύστημα που έχει αναπτύξει η ΕΕ, παρά τις όποιες αδυναμίες του, αποτελεί παγκοσμίως ένα πρότυπο κλιματικής διακυβέρνησης. Το σύστημα αυτό διαφέρει σημαντικά από το καθεστώς του διεθνούς πλαισίου, παρά το γεγονός ότι αναπτύχθηκε έχοντας ως βάση τις δράσεις της διεθνούς κοινότητας. Ο λόγος της διαφοράς αυτής, ίσως, να είναι ότι η ΕΕ έχει μεγαλύτερες φιλοδοξίες και περισσότερη ευαισθησία για το συγκεκριμένο ζήτημα σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο. Συχνά, μάλιστα, έχει χαρακτηριστεί ως «καθοδηγητής» για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό όμως φαίνεται να οφείλεται στο ιδιαίτερα καινοτόμο σύστημά της (συγκριτικά με τα συστήματα των άλλων δρώντων) και όχι –τελικά– στην ικανότητά της να επηρεάζει τις διεθνείς διαπραγματεύσεις.

Όπως είδαμε, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για το Πρωτόκολλο του Κιότο και για τη Συμφωνία των Παρισίων, ενώ η ΕΕ είχε σαφώς σημαντικό ρόλο, άλλοι ήταν οι δρώντες (κυρίως οι ΗΠΑ και η Κίνα) που καθόρισαν το τελικό αποτέλεσμα. Ωστόσο, παρά τις υποχωρήσεις που έκανε η ΕΕ, ήταν εκείνη που προσπάθησε με ζήλο να επιτύχει τους στόχους μείωσης εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου (που προβλέπονται στο Πρωτόκολλο του Κιότο) και, τελικώς, να το καταφέρει. Αναφέρεται, βέβαια, ότι η επιτυχία αυτή οφείλεται εν μέρει στις δυσμενείς οικονομικές συγκυρίες που επικρατούν από το 2008 και στην επακόλουθη ελάττωση των παραγωγικών ρυθμών. Αναμφίβολα, η ΕΕ κατάφερε να χρησιμοποιήσει τις ενέργειες της διεθνούς κοινότητας προς όφελός της και να καθιερώσει ένα προηγμένο σύστημα. Αν και το σύστημα αυτό χαρακτηρίζεται από ορισμένες αδυναμίες, οι οποίες υπονομεύουν συχνά την αξιοπιστία της ΕΕ σε διεθνές επίπεδο, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι είναι ο μόνος δρών παγκοσμίως που προσπαθεί περισσότερο για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Παράλληλα, η σταδιακή διεύρυνση της ΕΕ έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση διαφορετικών επιμέρους συμφερόντων, καθώς τα κράτη-μέλη δεν έχουν πλέον ομοιογενή χαρακτηριστικά, ούτε παρόμοιες προτεραιότητες. Έτσι, τα τελευταία χρόνια η διαμόρφωση μιας κοινής και συνεκτικής θέσης έχει αναδειχθεί σε ένα εξαιρετικά πολύπλοκο και δύσκολο εγχείρημα. Αυτή η ετερογένεια στο εσωτερικό της ΕΕ, όπως είναι λογικό, δυσχεραίνει τη θέση της στις διεθνείς διαπραγματεύσεις, καθώς περιορίζεται η δυνατότητα επηρεασμού ελλείψει φιλόδοξης στρατηγικής. Αυτό, μάλιστα, φαίνεται στην περίπτωση της Συμφωνίας των Παρισίων: ενώ στις διαπραγματεύσεις, με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο, κατάφερε να εμφανιστεί με κοινή θέση, η επικύρωση της Συμφωνίας από όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ αποδεικνύεται ένα εξαιρετικά χρονοβόρο και απαιτητικό εγχείρημα.

Επομένως, η Συμφωνία των Παρισίων αποτελεί νέα πρόκληση για την ΕΕ. Πρώτον, πρέπει να βελτιώσει τα προβλήματα που έχει το σύστημά της και να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα, ώστε να καταστήσει τη νέα της πολιτική αποτελεσματικότερη και, δεύτερον, δεδομένης της επικύρωσης της Συμφωνίας από τις ΗΠΑ και την Κίνα, καλείται να την επικυρώσει και εκείνη το συντομότερο δυνατό, προκειμένου να αποδείξει έμπρακτα την αφοσίωσή της στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής.

Η ΕΕ έχει κατανοήσει πλέον ότι δεν αρκούν μόνο λόγια αλλά χρειάζονται και πράξεις: στο εσωτερικό της, να υπάρχει δηλαδή συναίνεση σε ευρωπαϊκό επίπεδο ώστε να είναι ισχυρή η φωνή της στα διεθνή *fora*· και στο εξωτερικό, με την εξαγωγή και προώθηση της πολιτικής της, πείθοντας τα κράτη, και κυρίως τους ρυπαντές, ότι χρειάζονται βαθιές τομές και μεταρρυθμίσεις στο παραγωγικό τους μοντέλο. Μένει να δούμε αν θα το καταφέρει αυτό για να μην παραμείνει ένας *κανονιστικός γίγαντας και παράλληλα ένας πολιτικός νάνος*. Η ΕΕ πρέπει να εκμεταλλευτεί τη νέα αυτή πραγματικότητα, για να μπορέσει εν τέλει να αποκτήσει τον καθοδηγητικό ρόλο που τόσο πολύ επιζητά. Υπό αυτό το πρίσμα, η Συμφωνία των Παρισίων αποτελεί για την ΕΕ μια μοναδική ευκαιρία να φανεί αντάξια των περιστάσεων.

Ολοκληρώνοντας, μια γενική παρατήρηση: σε διεθνές επίπεδο, η Συμφωνία των Παρισίων αποτελεί ίσως, απόδειξη της απομάκρυνσης των κρατών από την παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση προς την κρατοκεντρική προσέγγιση, υπό την έννοια ότι τα κράτη επιδιώκουν τη σύναψη συμφωνιών με την προϋπόθεση να έχουν εκείνα τον κεντρικό τους έλεγχο. Σε αυτό το πλαίσιο, καθοριστικό ρόλο για την επίτευξη συμφωνίας διαδραμάτισαν οι Εθνικά Καθορισμένες Προθέσεις Συνεισφοράς, αφού επέτρεψαν τη δημιουργία ενός εξαιρετικά ευέλικτου συστήματος, μέσα στο οποίο τα κράτη έχουν ελευθερία κινήσεων και διατηρούν τον κεντρικό έλεγχο. Αυτή λοιπόν η επιστροφή στις κρατοκεντρικές αντιλήψεις, θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως οπισθοδρομικό βήμα για την παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση. Εν τούτοις, η Συμφωνία αποτελεί την καταλληλότερη βάση για τη μετέπειτα –απαραίτητη– συνεργασία των κρατών και, σε κάθε περίπτωση, ήταν η καλύτερη που θα μπορούσε να έχει επιτευχθεί στην παρούσα συγκυρία.

Βιβλιογραφία

Διεθνείς Συμβάσεις

- United Nations (1992) *United Nations Framework Convention on Climate Change*, http://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- United Nations (1997) *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html> (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- United Nations (2015) *Paris Agreement*, <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf> (16 Σεπτεμβρίου 2016)

Βιβλία

Ελληνόγλωσσα:

- Heywood A. (2013) *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Αθήνα: Κριτική.
- Δούση Εμμ. (2014) *Η Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση σε Κρίση: Ρίο+20: Υποσχέσεις με Αβέβαιη Εφαρμογή*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Ιωακειμίδης Π.Κ. (2010) *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, β' έκδοση, Αθήνα: Θεμέλιο.

Ξενόγλωσσα:

- Birnie P., Boyle A., Redgwell C. (2009) *International Law and the Environment*, 3^η έκδοση, Oxford: Oxford University Press.
- Selin H., VanDeveer S. (2015) *European Union and Environmental Governance*, London: Routledge.
- Woolcock S. (2012) *European Union Economic Diplomacy: The Role of the EU in External Economic Relations*, London: Ashgate.

Άρθρα & Μελέτες:

Ελληνόγλωσσα:

- Αβράμη Α. (2015) *Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κλιματική αλλαγή: Η συμμόρφωση ως παράγοντας διαμόρφωσης αποτελεσματικών εθνικών πολιτικών*, Διδακτορική Διατριβή ΕΚΠΑ.

- Δικαίος Γ. (2016) *Οι Επιτροπές Συμμόρφωσης και η Συμβολή τους στην Εφαρμογή των Διεθνών Περιβαλλοντικών Συμφωνιών*, ΕΕΕΠ Ερευνητικά Κείμενα 1/2016.
- Δούση Εμμ. (2010) «Seal the Deal: μια νέα προσέγγιση για την κλιματική αλλαγή», στο Ντάλης Σ. (επιμ.) *Από τον Μπους στον Ομπάμα: Η διεθνής πολιτική σε ένα κόσμο που αλλάζει*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 240- 256.
- _____ (2012) «Το διεθνές σύστημα προστασίας του περιβάλλοντος» στο Κόντης Α., Τσαρδανίδης Χ. (επιμ.) *Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Θεωρία, δομή και προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας*, β' έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 871- 896.
- Τσαντίλης Δ., Χατζημπίρος Κ. (2007) «Η περιβαλλοντική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης» στο Μαραβεγιας Ν., Τσινισιζέλης Μ. (επιμ.) *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργάνωση και Πολιτικές, 50 χρόνια*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 634- 669.

Ξενόγλωσσα:

- Afionis S. (2009) *The European Union in the negotiations for an international climate change regime: a history and analysis*, PhD Thesis, Keele University.
- _____ (2011) “The European Union as a negotiator in the international climate change regime”, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 11:4, σελ. 341- 360.
- Bäckstrand K., Elgström O. (2013) “The EU's role in climate change negotiations: from leader to ‘leadiator’”, *Journal of European Public Policy*, 20:10, σελ. 1369- 1386.
- Bakker C. (2015) “Climate Governance towards Paris 2015 and beyond: EU and US perspectives”, *The Italian Yearbook of International Law Online*, 24:1, σελ. 143- 158.
- Benson D., Jordan A. (2010) “European Union environmental policy after the Lisbon Treaty: plus ça change, plus c'est la même chose?”, *Environmental Politics*, 19:3, σελ. 468- 474.
- Bodansky D. (2015) “Legal options for U.S. acceptance of a new climate change agreement”, *Center for Climate and Energy Solutions*, σελ. 1- 40.
- _____ (2016) “The Paris Climate Change Agreement: a new hope?”, *American Journal of International Law*, 110:2, σελ. 288- 319.
- Bogojević S. (2015) “Global imbalances in climate protection, leadership ambitions and EU climate change law” στο Engelbrekt A.B., Mårtensson M., Oxelheim L., Persson T. (επιμ.) *The EU's Role in Fighting Global Imbalances*, United Kingdom: Edward Elgar Publishing, σελ. 89- 108.
- Böhringer C. (2013) “Two Decades of European Climate Policy: A Critical Appraisal”, *Center for Transnational Studies*, Working Paper No. 21/2013, σελ. 1- 20.

- Carafa L. (2015) "Is the US-China Climate Agreement a Game-changer?", *The International Spectator*, 50:1, σελ. 8- 14.
- Cléménçon R. (2016) "The Two Sides of the Paris Climate Agreement: Dismal Failure or Historic Breakthrough?", *Journal of Environment & Development*, 25(1), σελ. 3- 24.
- Collier U. (1996) "The European Union's climate change policy: limiting emissions or limiting powers?", *Journal of European Public Policy*, 3:1, σελ. 122- 138.
- Dirix J., Peeters W., Sterckx S. (2015) "Is the EU ETS a Just Climate Policy?", *New Political Economy*, 20:5, σελ. 702- 724.
- Dröge S. (2016) "The Paris Agreement 2015: turning point for the international climate regime", *SWP Research Paper*, σελ. 1- 34.
- Dröge S., Spencer T. (2015) "The EU's INDC and its contribution to a successful deal in Paris 2015", *SWP Working Papers*, σελ. 1- 14.
- Eboli F., Davide M. (2012) "The EU and Kyoto Protocol: Achievements and Future Challenges", *Review of Environment Energy and Economics*, σελ. 1- 5.
- Elgström O. (2014) "Leader, Bridge-Builder or 'Hobbled Giant'? Perceptions of the EU in Climate-Change Negotiations" στο Chaban N., Holland M. (επιμ.) *Communicating Europe in Times of Crisis: External Perceptions of the European Union*, New York: Palgrave Macmillan, σελ. 27- 44.
- _____ (2015) "Legitimacy, Credibility and Coherence – Perceptions of EU Roles in Global Climate Change Negotiations", *EUI Working Paper RSCAS 2015/06*, σελ. 1- 22.
- Fernandez Martin R. (2012) "The European Union and International Negotiations on Climate Change: A Limited Role to Play", *Journal of Contemporary European Research*, 8:2, σελ. 192- 209.
- Focken H. (2015) "Between National Interests and the Greater Good: struggling towards a common European union energy policy in the context of climate change", *Journal of International Affairs*, 69:1, σελ. 179- 191.
- Groen A. (2015) "On the Road to Paris: How Can the EU Avoid Failure at the UN Climate Change Conference (COP 21)?", *IAI Working Papers*, 15:33, σελ. 1- 14.
- Groves S. (2015) "Obama's Plan to Avoid Senate Review of the Paris Protocol", *Backgrounder: 3055*, 21 September, σελ. 1- 9.
- Grubb M. (1995) "European Climate Change Policy in a Global Context" στο Bergesen H., Parmann G., Thommessen Ø. B. (επιμ.) *Green Globe Yearbook of International Co -operation on Environment and Development 1995*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 41- 50.
- Hey C. (2005) "EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies" στο Scheuer S. (επιμ.) *EU Environmental Policy Handbook: A Critical Analysis of EU Environmental Legislation*, Brussels: European Environmental Bureau, σελ. 17- 30.
- Kahn G.(2003) "The Fate of the Kyoto Protocol under the Bush Administration", *Berkeley Journal of International Law*, 21:3, σελ.548- 571.

- Krämer L. (2008) "Regional Economic Integration organizations the European Union as an Example" στο Bodansky D., Brunnée J., Hey E. (επιμ.) *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 854- 876.
- Księżopolski M. K. (2012) "The geo-economics of climate change regime – Polish perspective", *Warsaw University, Studia* 29, σελ. 105- 119.
- Morgera E. (2013) "European Environmental Policy" στο Alam S. et al. (επιμ.) *Routledge Handbook of International Environmental Law*, London: Routledge, σελ. 427- 442.
- Oberthür S. (2011) "The European Union's Performance in the International Climate Change Regime", *Journal of European Integration*, 33:6, σελ. 667- 682.
- _____ (2016) "Where to go from Paris? The European Union in climate geopolitics", *Global Affairs*, σελ. 1- 12.
- Oberthür S., Roche Kelly C. (2008) "EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges", *The International Spectator*, 43:3, σελ. 35- 50.
- Oberthür S., Wyns T. (2014) "Paris Climate Agreement 2015 – EU needs to ensure 'signal' and 'direction'", Policy Brief 2014/08, *Institute for European Studies*, σελ. 1- 4.
- Padilla E., Roca J. (2004) "The proposals for a European tax on CO2 and their implications for intercountry distribution", *Environmental and Resource Economics*, 27, σελ. 273- 295.
- Parker F.C., Karlsson C. (2010) "Climate Change and the European Union's Leadership Moment: An Inconvenient Truth?", *Journal of Common Market Studies*, 48:4, σελ. 923- 943.
- Rosen A. (2015) "The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change", *Policy & Politics*, 43:1, σελ. 30- 58.
- Rutten D. (2016) "CIEP Briefing Paper on the EU ETS Reforms", *CIEP*, σελ. 1- 15.
- Scheuer S. (2005) "Introduction" στο Scheuer S. (επιμ.) *EU Environmental Policy Handbook: A Critical Analysis of EU Environmental Legislation*, Brussels: European Environmental Bureau, σελ. 7- 10.
- Schunz S. (2015) "The European Union's Climate Change Diplomacy" στο Koops A.J., Macaj G. (επιμ.) *The European Union as a Diplomatic Actor*, London: Palgrave MacMillan, σελ. 178- 200.
- Skjærseth B.J., Bang G., Schreurs A.M. (2013) "Explaining Growing Climate Policy Differences Between the European Union and the United States", *Global Environmental Politics*, 13:4, σελ. 61- 80.
- Skovgaard J. (2014) "EU climate policy after the crisis", *Environmental Politics*, 23:1, σελ. 1- 17.
- Vlachou A. (2014) "The European Union's Emissions Trading System", *Cambridge Journal of Economics*, 38, σελ. 127- 152.
- Vogler J. (2011) "EU Policy on Global Climate Change: The Negotiation of Burden-Sharing" στο Thomas C. D. (επιμ.) *Making EU Foreign Policy National*

Preferences, European Norms and Common Policies, New York: Palgrave MacMillan, σελ. 150- 173.

von Homeyer I. (2009) “The Evolution of EU Environmental Governance”, στο Scott J. (επιμ.) *Environmental Protection, European Law and Governance*, Oxford: Oxford University Press, σελ. 1- 26.

Wenneras P. (2008) “Towards an Ever Greener Union? Competence in the field of the Environment and Beyond”, *Common Market Law Review*, 45:6, σελ. 1645-1685.

Yamin F. (2000) “The role of the EU in climate negotiations” στο Gupta J., Grubb M. (επιμ.) *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, σελ. 47- 66.

Πηγές από το διαδίκτυο:

Cassidy J. (2015) “A skeptical note on the Paris Climate Deal”, *The New Yorker*, 14/12/2015, <http://www.newyorker.com/news/john-cassidy/skeptical-note-paris-climate-deal> (16 Σεπτεμβρίου 2016)

Erbach G. (2015a) “EU position for COP 21 climate change conference”, *European Parliamentary Research Service* [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI\(2015\)572787_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI(2015)572787_EN.pdf) (16 Σεπτεμβρίου 2016)

_____ (2015b) *Negotiating a new UN climate agreement, challenges on the road to Paris*, European Parliament, European Parliamentary Research Service, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/551347/EPRS_IDA\(2015\)551347_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/551347/EPRS_IDA(2015)551347_EN.pdf) (16 Σεπτεμβρίου 2016)

European Environment Agency (2015) “Climate change: EU shows leadership ahead of Paris with 23% emissions cut”, 20/10/2015 http://www.eea.europa.eu/media_/newsreleases/climate-change-eu-shows-leadership (16 Σεπτεμβρίου 2016)

Foy H. (2014) “Poland on course for battle on new EU climate change targets”, *Financial Times*, 1/10/2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/4ec9373c-495e-11e4-8d68-00144feab7de.html#axzz4IGHGRskX> (16 Σεπτεμβρίου 2016)

Fuhr L. et al. (2015) “COP 21 and the Paris Agreement: A Force Awakened”, *Heinrich Böll Stiftung*, 15/12/2015, <https://www.boell.de/de/node/288509> (16 Σεπτεμβρίου 2016)

Goldenberg S. (2015) “How US negotiators ensured landmark Paris climate deal was Republican-proof”, *The Guardian*, 13/12/2015, <https://www.theguardian.com/usnews/2015/dec/13/climate-change-paris-deal-cop21-obama-administrationcongress-republicans-environment> (16 Σεπτεμβρίου 2016)

Marcu A. (2015) “Paris 2015: What’s in it for the EU?”, *CEPS Commentary*, https://www.ceps.eu/system/files/Paris2015_0.pdf (16 Σεπτεμβρίου 2016)

- Maurice E. (2016) "EU rushing to ratify climate agreement", *EU Observer*, 23/9/2016, <https://euobserver.com/environment/135205> (25 Σεπτεμβρίου 2016)
- Phillips T., Harvey F., Yuhas A. (2016) "Breakthrough as US and China agree to ratify Paris climate deal", *The Guardian*, 3/9/2016, <https://www.theguardian.com/environment/2016/sep/03/breakthrough-us-china-agree-ratify-paris-climate-change-deal> (25 Σεπτεμβρίου 2016)
- Plumer B. (2015) "The world just agreed to a major climate deal in Paris. Now comes the hard part", *Vox Energy & Environment*, 12/12/2015, <http://www.vox.com/2015/12/12/9981020/paris-climate-deal> (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- Τράπεζα της Ελλάδος (2014) Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2014, <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/ekthdkth2014.pdf> (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- _____ (2015) Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2015, <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/ekthdkth2015.pdf> (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (χωρίς ημερομηνία) *Ευέλικτοι μηχανισμοί του Πρωτοκόλλου του Κιότο*, <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=304> (20 Σεπτεμβρίου 2016)

Επίσημα κείμενα Διεθνών Οργανισμών:

- Council of the European Communities (1973) *Declaration of the Council of the European Communities and of the representatives of the Governments of the Member States meeting in the Council of 22 November 1973 on the programme of action of the European Communities on the environment.*
- Council of the European Communities (1977) *Resolution of the Council of the European Communities and of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 17 May 1977 on the continuation and implementation of a European Community policy and action programme on the environment.*
- Council of the European Communities (1983) *Resolution of the Council of the European Communities and of the representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, of 7 February 1983 on the continuation and implementation of a European Community policy and action programme on the environment (1982 to 1986).*
- Council of the European Communities (1987) *Resolution of the Council of the European Communities and of the representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 19 October 1987 on the continuation and implementation of a European Community policy and action programme on the environment (1987-1992).*

- EU position for the UN climate change conference in Paris, *Council conclusions*, 18/09/2015, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/09/18-council-conclusions-un-climate-change-conference-paris-2015/> (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- European Commission (1988) *The Greenhouse Effect and the Community*, Communication to the Council, Commission Work Programme Concerning the Evaluation of Policy Options to Deal with the Greenhouse Effect.
- European Commission (2001) *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the sixth environment action programme of the European Community "Environment 2010: Our future, Our choice" - The Sixth Environment Action Programme*.
- European Commission (2008) *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - 20 20 by 2020 - Europe's climate change opportunity*.
- European Commission (2015) "European Union Climate Funding for Developing Countries -2015", http://ec.europa.eu/clima/publications/docs/funding_developing_countries_2015_en.pdf (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- European Commission (2015) *The Paris Protocol – A blueprint for tackling global climate change beyond 2020*.
- European Commission (2016) "Kyoto 1st commitment period (2008-12)", *Climate Action*, http://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/progress/kyoto_1/index_en.htm (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- European Environment Agency (2007) *Europe's environment-The fourth assessment, State of the environment*, EEA Report No 1/2007, Copenhagen.
- _____ (2008) *Impacts of Europe's changing climate: 2008 indicator-based assessment*, EEA Report No 4/2008, Copenhagen.
- United Nations Framework Convention on Climate Change, *Paris Agreement – Status of Ratification*, http://unfccc.int/paris_agreement/items/9444.php (16 Σεπτεμβρίου 2016)
- US Congress (1997) "A resolution expressing the sense of the Senate regarding the conditions for the United States becoming a signatory to any international agreement on greenhouse gas emissions under the United Nations Framework Convention on Climate Change", *Congress.gov*, 3/10/1997, <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/senate-resolution/98/text> (18 Σεπτεμβρίου 2016)
- ΕΟΠ (2015) *Το ευρωπαϊκό περιβάλλον- Κατάσταση και προοπτικές 2015:συνθετική έκθεση*, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος: Κοπεγχάγη.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010) *Γενική έκθεση επί της δραστηριότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης – 2009*
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016) *Η πορεία μετά το Παρίσι: αξιολόγηση των συνεπειών της Συμφωνίας του Παρισιού – συνοδευτικό της πρότασης απόφασης του*

Συμβουλίου για την υπογραφή, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Συμφωνίας του Παρισιού η οποία συνήφθη βάσει της σύμβασης-πλαisiού των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή.

Συμβούλιο της ΕΕ (2015) «Εκπομπές αερίων θερμοκηπίου: εγκρίθηκε η δημιουργία αποθεματικού για τη σταθερότητα της αγοράς», Δελτίο τύπου 656/15, 18/9/2015, <http://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2015/09/18-greenhouse-gas-emissions-creation-of-market-stability-reserve-approved/> (16 Σεπτεμβρίου 2016)

Συμβούλιο της ΕΕ (2016) Πολιτικές: «Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής στην ΕΕ», <http://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/> (16 Σεπτεμβρίου 2016)

Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1998) «Απόφαση αριθ. 2179/98/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Σεπτεμβρίου 1998 περί αναθεώρησης του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη – Στόχος η αειφορία», *Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*.